

Tarihin Nesnesinden Kurmacanın Öznesine Şeyh Bedreddin Yahut Tarihsel Bir Kimliğin Yeniden İnşası Üzerine

*Şeyh Bedreddin: From Object of History to Subject of Fiction or On
the Reconstruction of Historical Identity*

Murat KACIROĞLU*

ÖZET

Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak adlandırılan 1401–1413 yılları arasında yaşanan siyasî olaylar içinde önemli bir yere sahip olan Şeyh Bedreddin isyanının tarihî süreç içinde hafızalarda canlı kalması, onun siyasî, toplumsal ve dinî görüşlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Resmî Osmanlı tarihçilerinin birçoğunun devlete isyan etmiş ve sapık fikirlere sahip biri olarak değerlendirdikleri Şeyh Bedreddin, düşünceleriyle modern siyasal ideolojiler açısından yeniden önem kazanmış ve bu bağlamda farklı farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Tarihin ilgisini çektiği kadar romancıların da ilgisini çeken Şeyh Bedreddin'i konu edinen Türk romanlarında, yazarların dünya görüşlerine ve ideolojilerine bağlı olarak şekillenen çeşitli Bedreddin imgeleri kurgulanmıştır. Bu imgeler üzerinden anlatılan Şeyh Bedreddin, yer yer resmî Osmanlı tarihinin anlattığı imgeye yaklaşırken bazı romanlarda ise, onun bu resmî algının çok uzağında bir imgeye dönüşmüş olduğunu görürüz.

ANAHTAR KELİMELELER

Şeyh Bedreddin, tarih, edebiyat, roman, ideoloji, imge.

ABSTRACT

The fact that Şeyh Bedreddin rebellion which has an important place in the political events between 1403 1413 called as interregnum on Ottoman Period has always been remembered throughout history is mostly due to differences in its political, social and religious views. Şeyh Bedreddin whom many of the official historians of the Ottoman regarded as a rebel, who stood against the state and had perverted ideas, has gained importance with his ideas in terms of modern political ideologies, and different approaches have emerged in this context. In Turkish novels which took Şeyh Bedreddin, who attracted the interest of novelists as well as the attention of history, as their subject matter, various Şeyh Bedreddin images were created, shaped by the authors' world views and ideologies. Described through these images, Şeyh

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Bedreddin while sometimes getting closer to the image told by the official Ottoman history, in some novels we see him turning into an image far from this official perception.

•

KEY WORDS

Ŗeyh Bedreddin, history, literature, novel, ideology, image.

Giriş

Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak adlandırılan dönem, Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenildiği tarih olan 1401'den başlayıp, oğlu Çelebi Mehmet'in kardeşleriyle giriştiği taht mücadelesini kazanarak Osmanlı saltanatının tek sahibi olarak tahta çıktığı 1413 yılları arasını kapsamaktadır.¹ Bu yıllar arasında Osmanlı Devleti'nin bozulan ve zaafa uğrayan siyasal otoritesi sonucunda Anadolu'da uzun süren bir toplumsal ve siyasal kargaşa yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan en önemli siyasal olaylardan biri olarak bilenen Şeyh Bedreddin isyanı, sadece devri içinde değil, sonrasında da tartışılmış, özellikle Şeyh Bedreddin'in kişiliği ve görüşleri üzerinde birçok yorum ve açıklama girişimleri olmuştur. Bu yorum ve açıklamalar sadece tarih biliminin sınırları içinde kalmamıştır. Şeyh Bedreddin tarihsel bir kişilik olarak edebiyat dünyasının içinde de yankısını bulmuş ve bir kurmaca kimlik olarak da ele alınmıştır. Şeyh Bedreddin'i konu olan ve onun macerasını işleyen birçok roman, şiir ve tiyatro kaleme alınmıştır. Bu eserler yayım yıllarına göre şöyle sıralanmaktadır:

Nazım Hikmet Ran, Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı, İstanbul 1936 (Şiir)

Orhan Asena, Simavnalı Şeyh Bedreddin, Toplum Yayınları, Ankara 1969 (Tiyatro)

Erol Toy, Azap Ortakları, May Yayınları, (2 Cilt) İstanbul 1973–1974 (Roman)

Hilmi Yavuz, Bedreddin Üzerine Şiirler, Cem Yayınevi, İstanbul 1975 (Şiir)

Mustafa Necati Sepetçioğlu, Bu Atlı Geçide Gider, İrfan Yayınları, İstanbul, 1977 (Roman)

Mustafa Necati Sepetçioğlu, Dar Ağacı, İrfan Yayınları, İstanbul, 1979 (Roman)

Durali Yılmaz, Şeyh Bedreddin, İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu, İstanbul 2001 (Roman)

¹ Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak bilenen bu dönem için şu kaynaklara bakılabilir: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994; Mustafa Nuri Paşa, Netâyicü'l- Vukuât, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt I-II, Ankara 1992

Yılmaz Karakoyunlu, Serçe Kuşun Sonbaharı, Doğan Kitap, İstanbul 2010 (Roman)²

Şeyh Bedreddin'i tarihsel gerçekliğin dışında ele alan bu metinlerde hem onun kişiliği ve düşünceleri hem de etrafında gelişen olaylar kurgulanarak anlatılmaktadır. Bu eserler içinde özellikle romanlardaki Şeyh Bedreddin, tarihin nesnesinden kurmaca âlemin öznesine dönüşmüş olur. Bu makalede de Şeyh Bedreddin'in tarihsel bir kişilik olarak yukarıdaki romanlarda nasıl ele alındığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Tarihin Nesnesi Olarak Şeyh Bedreddin

Şeyh Bedreddin, Osmanlı tarihinin siyasal ve sosyal anlamda en çalkantılı dönemlerinden biri olan Fetret Devri'nde, kimliğinde birbirinden farklı özellikleri bir arada bulunduran bir özellik taşımaktadır. Şeyh Bedreddin, resmî ideolojiye karşı gelmesi dolayısıyla siyasî (Musa Çelebi ile taraf olup Mehmet Çelebi'ye karşı olması), bir isyan çıkarmasıyla toplumsal (Musa Çelebi'nin 1413 yılında, kardeşi Mehmet Çelebi'ye yenilmesi sonucu devlet idaresinin Mehmet Çelebi'nin eline geçmesi, Şeyh Bedreddin'in bu mücadelede yenilen kardeşten taraf olması), ünlü bir fıkıh âlimi ve mutasavvıf olmasıyla dinî ve hukukî (Varidat yazarı) açıdan önemli bir şahsiyettir (Yalçın 200: 163).

Şeyh Bedreddin bütün bu yönleriyle resmî Osmanlı tarih algısı içinde genellikle olumsuzlayıcı bir bakış açısıyla anlatılmıştır. Şeyh Bedreddin'i ve onun kişiliği etrafında gelişen olayları anlatan Osmanlı kaynakları onu devlete karşı isyan etmiş ve bunun sonucunda da idam edilmiş bir asi olarak ele alırlar. Âşıkpaşazâde, Şeyh Bedreddin'in adamları Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'le birlikte devlete isyan ettiğini belirttiikten sonra onun İznik'e gelip, adamlarının da Aydın Karaburun'da halkı ayaklandırdığını ve Mustafa'nın kendisini peygamber ilan ettiğini söyler. Yine Âşıkpaşazâde, Şeyh Bedreddin'in İznik'ten Tuna Ovası'ndaki Ağaç Denizi'ne (Deliorman) kaçtığını ve orada padişahlığını ve halifeliğini ilan ettiğini, sonrasında da yakalanarak Serez'de bulunan Meh-

² Bu eserlerden başka Mehmet Akan "Hikâye-i Mahmud-ı Bedreddin (1986) adlı eserinde, Ahmet Telli şiirlerinde Şeyh Bedreddin'i konu edinmişlerdir. Radi Fiş isimli Rus yazar "Ben de Kendi Halimce Bedreddinem" adını taşıyan bir roman kaleme almıştır. (Rusça'dan Çeviren Mazlum Beyhan, Evrensel Yayınları, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2008) Alman edebiyatında da Şeyh Bedreddin'i konusunu işleyen iki yazarın olduğu bilinmektedir. Leopold Schefer (1784-1862) "Der Gekreuzigte Oder Nichts Altes Under der Sonne" adlı kısa romanında bu konuyu işlemektedir. Daha sonra da Johannes Scherr, Daemonen adlı kültür tarihine ilişkin tasvirlerinde Şeyh Bedreddin'i "Ein Turkisher Heiland" başlığı altında anlatmıştır. (S. Dilek Yalçın: 2000, 166)

met Çelebi'nin huzurunda yapılan yargılamanın neticesinde asılarak idam edildiği bilgisini verir (Âşık Paşaoğlu 1992: 78–79).

İdris Bitlisî, Heşt Be Hişt adlı eserinde şeyhin ağzından naklettiği, 'görülme-yen işaretlerle kendi düşüncelerime inananlar ile birlikte bütün âlemi ele geçirmek için ortaya çıkıp ayaklanacağım ve memleketleri kendi müritlerimin arasında paylaşacağım. Kuvvet, ilim ve tevhid sırrının doğrulamasıyla taklit ehlinin kanun, millet ve mezheplerini hükümsüz kılacağım. Geniş meşrebimizle bazı haramları helâl hâle getireceğim' ifadelerinden hareketle onun amacını ortaya koymaya çalışmıştır. Pek açık bir şekilde anlaşılacağı gibi Şeyh Bedreddin, kendi düşüncelerine inananlardan ve müritlerinden oluşan bir hükümet kur[mak] ve memleketleri bunların arasında paylaşır[mak] için isyan etmiştir (Yalçın 2001: 98).

Âşıkpaşazâde'nin Şeyh Bedreddin ve olayıyla ilgili değerlendirmeleri, birçok resmî Osmanlı tarihçisinin de temel aldığı görüşler olmuştur. Abdülkadir Gölpınarlı'nın verdiği bilgiye göre Âşıkpaşazâde Tarihi'nden sonra yazılan birçok tarihlerde Şeyh Bedreddin, bu olumsuzlayıcı yaklaşımından kurtulamamıştır (Gölpınarlı 1966: 5).

Şeyh Bedreddin'in bu şeklide olumsuzlayıcı bir bakış açısıyla anlatılmasının temelinde, onun devrinin siyasî olayları içinde oynadığı rolün yattığını söylemek gerekmektedir. Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesinden sonra yaşanan siyasî boşlukta, oğulları arasındaki taht mücadelesi sırasında Şeyh Bedreddin'in Musa Çelebi'nin tarafında yer alması ve bu mücadeleden Çelebi Mehmet'in galip çıkarak Osmanlı tahtına oturması sürecinin sonunda, resmî Osmanlı tarihçilerinin angaje olmuş bakış açılarından dolayı Şeyh Bedreddin, resmî devlet görüşü doğrultusunda anlatılmıştır. Bunun yanında Şeyh Bedreddin'in olumsuz bir bakış açısıyla anlatmayan tarihçiler de olmuştur. Sadece, İbn-i Arabşah'ın "Ukûdü'n-Nasîha" ile Taşköprülüzâde Ahmet Efendi'nin "Şakâyık-ı Numâniye" adlı eserlerinde Şeyh Bedreddin olayının anlatımında Âşıkpaşazâde'nin kendinden sonra gelen tarihçileri etkileyen olumsuz bakış açısı gör[ülmemektedir.] Tarih kitaplarındaki bu bir iki istisna hariç, siyasî açıdan varılan tüm bu olumsuz bakış açılarına rağmen, resmî tarih yazarlarının tümü, Şeyh Bedreddin'in tasavvuf ve fıkıh alanındaki derin bilgisini de yadsımamaktadırlar (Yalçın 2000: 64).

Şeyh Bedreddin, tasavvuf yolundaki tahsilinin büyük bir kısmını Mısır'da tamamlamış ve dinî ilimlerde büyük bir başarı gösterdikten sonra Kahire'de bulunan ünlü mutasavvıflardan Seyyid Hüseyin İbn-i Ahlâtî'nin öğretisini be-

nimseyerek onun müridi olmuştur. Şeyh Bedreddin'in öğretisindeki akılcı tavırdan gelen tasavvufu sadece öte dünya için değil, yaşanan dünyanda da insanlığa mutluluk getirmenin bir aracı olarak gören yaklaşımı, onu bilinen bir mutasavvıf düşünür tipinden farklı, İslam akaidinin yer yer dışına çıkan bâtinî fikirlere sahip bir kimliğin de temsilcisi yapmıştır. Abdülkadir Gölpinarlı, Şeyh Bedreddin'in devlete isyana kadar varan farklı düşünce kaynağının Mısır'da dersler aldığı Abdurrahman İbn-i Aliyy İbn-i Ahmed il- Bestami'den geldiği görüşündedir. "*Antakya'da doğan, Mısır'a, Şam'a gidip tahsil eden, 834'de (1430-1431) vefat eden, Munla Fenari'de de okuyan bu zatın tefsir, hadis, fıkah bildiğini, fakat bilhassa cefr ve havâss-ı hurûfa meraklı olduğunu Baldırzâde, 'Ravzatü'l-Evliyâ'da kayd[etmiştir]'*" (Gölpinarlı 1966: 7).

Şeyh Bedreddin, mutasavvıf ve âlim kimliğinin önüne geçen bâtinî fikirlerinin yanında, politik kimliğiyle yaşadığı dönemi siyasî olayları içinde oynadığı rolle de önemlidir. Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgası sırasında Edirne'de padişahlığını ilân eden Musa Çelebi'nin kazaskerliğini de yapan Şeyh Bedreddin, Çelebi Mehmet'in Musa Çelebi'yi yenmesi üzerine İznik'e sürgün edilmiş ve kendisine 1000 akçe maaş bağlanmıştır. Onun müritleri olan Torlak Kemal'in Manisa'da, Börklüce Mustafa'nın Aydın Karaburun'da isyan edişleri ve daha sonra yakalanıp idam edilmelerinden sonra, Şeyh Bedreddin İznik'ten ayrılıp deniz yoluyla Deliorman'a gitmiş ve orada yakalandıktan sonra idam edilmiştir. Bütün bu süreç içinde, Şeyh Bedreddin'in etrafında insanların toplanmasının ve müritlerinin tertipledikleri isyanlara geniş bir katılım olmasının mutlaka çeşitli sebepleri vardır. Onunla ilgili yorumlarda Musa Çelebi'nin Şeyh Bedreddin'in fikirlerinden etkilenerek Osmanlı aristokrasisine cephe aldığı buna karşılık Mehmet Çelebi'nin toprak sahiplerinin çıkarlarını koruduğu gibi görüşler de bulunmaktadır (Yalçın 2000: 165). Bu ise fakir halk kitlelerinin ilgisini çekmiş ve bu kitlelerin Şeyh Bedreddin ismi etrafında bir araya gelmesine neden olmuştur.

2. Kurmacanın Öznesi Olarak Şeyh Bedreddin

Tarihin olay ve kişileri yorumlarken kullandığı yöntem ile edebiyatın kullandığı yöntem temelde büyük farklılıklar gösterir. Her iki alanın da insan gerçeğini ele almasına rağmen, tarih metnini üreten yazarın gitmek zorunda olduğu yol, insan gerçeğini nesnel bir bakışla belirlemektir. Tarih yazarı insan gerçeğini ve bu gerçek çerçevesinde ortaya çıkan durumları nedensellik ilişkisi bağlamında ele alırken çeşitli belgelerden hareket etmek zorundadır. Bu belgeleri objektif kalmak koşuluna yorumlarken genele ve bütüne ulaşmaya çalışır. İnsanı bu bütünlük içinde değerlendirmek durumundadır. Tarihin bu yaklaşımı

muna karşın aynı şekilde insanı ve ona bağlı olan herhangi bir gerçeği ele alan edebiyat, hayatın yer yer çelişir görünen gerçeklerini idrâk ettikten ve onların içinden birtakım ayıklamalar, seçmeler, değiştirmeler ve eklemeler yaptıktan sonra lisânın imkânlarından faydalanarak, yeni bir bütünlük, özel bir yapı hâline geti[rerek], seviyesi yüksek bir haberleşme vasıtası [ortaya çıkarır] (Tural 1993: 57). Edebî metin ile tarih metninin arasındaki temel fark, öznellik ve nesnellik ilişkisindedir. Edebî metinde yazar insanla ilgili durumları anlatırken kendi yaratıcı muhayyilesinin peşinden gider ve insanı tarihin bütüncül yaklaşımı içinde değil de bir birey olarak özellikleri içerisinde ele alır. Bu bağlamda da edebiyat eserinin gerçeğiyle somut tarihsel gerçeklik birbiriyle uyuşmayabilir. Tarihin yöntem olarak nesneleştirdiği olay veya kişiler edebiyat eserinin öznesi konumuna geçer.

Bu anlamda tarihsel bir kişilik olan Şeyh Bedreddin'i ele alan edebiyat metinlerinde onun kişiliği ve psikolojisi, öğretileri ve düşünceleri yeniden bir üretime tabii tutularak verilir. Şeyh Bedreddin politik bir figür olduğu kadar dinî ve tasavvufî tarafının da bulunması, etrafında gelişen olaylarla birlikte idamla biten hayatı onu ilginç bir kişilik hâline getirmiştir. Bu durumda edebiyat metinleri aracılığıyla anlatılan Şeyh Bedreddin ile tarih metninin anlattığı Şeyh Bedreddin, çoğu defa birbirinden çok farklı özellikler göstermektedir. Özellikle siyasî ve sosyal konulardaki fikrileriyle modern çağın sosyalist düşüncesi arasında kurulan bağ ile buna karşılık sağ ve muhafazakâr ideolojilerin Şeyh Bedreddin algısı birbirine tezat oluşturacak biçimde gelişmiştir.

Türk edebiyatında Şeyh Bedreddin'in ilk defa bir edebî metnin öznesi yapan sanatçı *Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin* adlı manzum eseriyle Nazım Hikmet olmuştur. 1936 yılında yayımlanan eser, Türk edebiyatında aynı konu ne zaman işlenecek olsa, tarihe ait gerçeklerden çok, kendisinden sonra gelen şairleri ve yazarları etkilemiştir (Yalçın 2000: 166). Bu destanî şiirde Şeyh Bedreddin'i kendi siyasal ideolojisi içinde ele alan şair, onun üzerinden yaşadığı dönemle ilgili siyasal düşüncelerini dile getirmeye çalışmıştır. Nedim Gürsel'e göre tarihimizi sınıfsal açıdan değerlendirme gereği duyan [Nazım Hikmet], egemen ideolojinin kendi sınıf çıkarları doğrultusunda yorumladığı ya da unutturmaya çalıştığı halk ayaklanmalarını yeniden ele almış ve halkın çağlar boyu süren savaşımına hak ettiği ilgiyi göstermiştir (Gürsel 1992: 203). Hilmi Yavuz'un 1975'de yayımlanan *Bedreddin Üzerine Şiirler*'de Nazım Hikmet'ten farklı olarak bireysel dramı öne çıkararak toplumsal olanı vermeye çalışmıştır. (Yiğitbaş 2008: 132). Bu şiirlerde Şeyh Bedreddin politik bir figür olmaktan çok trajik bir hayatın sahibi birey olarak verilmiştir.

Bu eserlerden sonra, Orhan Asena'nın 1969'da yayımlanan ve *Simavnalı Şeyh Bedreddin* adını taşıyan tiyatro oyununda, Şeyh Bedreddin'in daha çok kişilik özellikleri üzerinde durulmuştur. Orhan Asena tiyatro oyununda Şeyh Bedreddin'in kişilik özelliklerini, iki noktada yoğunlaştırmıştır. Birincisi Şeyh Bedreddin, günümüz kimi tarih ve edebiyat yazarlarının değerlendirdiği gibi materyalist bir insan değildir. Çünkü o, her şeyden önce, bütün bilim adamı özelliklerini ve yaşamda gerçekleştirdiği eylemleri, Tanrı kelamına dayandırmış bir mutasavvıftır. İkincisi ise, Şeyh Bedreddin'in kendi kişiliğinde düalizm yaşayan bir insan oluşudur. Din ve tasavvuf konularında alışılmış düşüncelerden çok farklı görüşlere sahip olan Bedreddin'in Tanrı, varlık, din ve insan gibi meselelere bakışıyla çağının algılamasından çok uzak bir yerde durmaktadır (Yalçın 2000: 169).

Şeyh Bedreddin'in tarihsel bir kişilik olarak edebiyat dünyası içinde önemli bir yansımaları olduğu onunla ilgili eserlerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Şeyh Bedreddin'in hem tarihin hem de edebiyatın ilgi odağı hâline gelmesi Cumhuriyet sonrasında derinleşmeye başlayan kültürel ve ideolojik bölünmenin bir sonucu gibi de durmaktadır. Bu duruma dikkati çeken Ahmet Yaşar Ocak, bu bölünmüşlüğü çok tabii olarak en çok tarihe bakışta kendini gösterdiğini ve tarihin bu bölünmüşlüğü yarattığı ideolojik çatışmaların önemli bir referans aracı hâline getirildiğini belirtir (Ocak, 1998: 138-139). Bu ideolojik çatışmaların belirlediği tarihsel yaklaşım çeşitliliği edebiyat metinlerine de yansımaları ve Şeyh Bedreddin'i konu edinen edebî eserlere de damgasını vurmuştur. Bu bağlamda Şeyh Bedreddin ve olayı 1960'lardan itibaren "Türkiye'deki sol çevrelerin hareketle üstlendiği Marksist toplumcu tarih yaklaşımınca en çok ilgi gösterilen, bu sebeple de sık sık ele alınan bir konu olarak ileri çıkmıştır" (Ocak, 1998: 140). Bu ilginin belirmesinde şüphesiz Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adını taşıyan eserin etkisi büyük olmuştur. Şeyh Bedreddin olayını tarihi bozma, tarihi saptırma konusu yapan ilk şahsiyet olan Nâzım Hikmet (Ocak, 1998: 140), kendinden sonra gelen yazar ve şairler üzerinde etkili olmuş ve Şeyh Bedreddin olayının sol çevrelerde yüceltilen bir değer olarak benimsenmesini sağlamıştır. Sol hareketin Şeyh Bedreddin'le kurduğu bu ideolojik ilişki, sağ-muhafazakâr çevrelerde de karşılığını bulmuştur. Bu bağlamda sağ-muhafazakâr çevreler ise Şeyh Bedreddin'in İslam düşüncesine bağlı bir bilgin olduğunu ve onun fikirlerinin döneminde Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyen çeşitli çevreler tarafından saptırıldığı şeklinde bir görüş geliştirerek sol söyleme karşı çıkmışlardır.

Şeyh Bedreddin'i konu alan edebiyat metinleri içinde özellikle romanlar önemi bir yeri işgal etmektedir. Bu romanların hemen hepsinde Şeyh Bedreddin farklı bir kimlik olarak inşa edilir. Bu anlamda Mustafa Necati Sepetçioğlu, Erol Toy, Durali Yılmaz ve Yılmaz Karakoyunlu'nun romanlarında Şeyh Bedreddin, bir tarihsel kişilik olarak birbirinden çok farklı imgelere bürünmüştür. Bu farklılıkta ise yazarların resmî Osmanlı tarihiyle kurdukları ideolojik bağlantının etkili olduğunu söylemek gerekir.

2.1. Bilincin Oluşma Süreci yahut Maddeden Manaya Geçiş

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Bu Atlı Geçide Gider*³ adını taşıyan romanında, I. Murad devrinin sonlarından başlayarak bir lider olarak Yıldırım Bayezid'in yetişme ve olgunlaşma süreci anlatılır. Ayrıca olayların geçtiği dönemde çeşitli siyasal ve sosyal olaylar, Osmanlı toplum yapısının niteliği gibi konulara da değinen yazar, Şeyh Bedreddin'in çocukluğundan başlayarak Mısır'daki hayatına kadar olan sürece de olay örgüsünün bir alt çizgisi olarak yer verir.

Romanda Bedreddin'i ilk olarak 8-9 yaşlarındayken, devşirme çocuklarını Türk ailelerin yanına götüren kervancı Kara Mustafa'nın Edirne'ye götürdüğü kafilenin içinde görürüz. Ancak Bedreddin'in devşirme olmadığı, sadece anne babasına teslim edilmek üzere Edirne'ye gönderileceği haberi verilir. Bedreddin kafiledaki diğer çocuklardan her yönüyle çok farklıdır. Bu farklılığı Kara Mustafa, Somuncu Baba'nın fırınında konakladıklarında ona anlatır ve Bedreddin'i Somuncu Baba'ya "*Türkmen aklı azıcık donuk olur bununki suya benziyor*" (Sepetçioğlu a2010: 9). cümlesiyle tanıtır. Bedreddin'in diğer çocuklardan en önemli farkı, geceleri uykusunda sayıklaması ve uyanırken dalıp dalıp gitmesidir. Kara Mustafa'nın dikkatini çeken diğer önemli bir nokta ise, Bedreddin'in uykudayken sürekli Mariya ismini sayıklıyor olmasıdır. Somuncu Baba, ona Mariya'nın kim olduğunu sorduğunda aldığı cevap, Bedreddin'in annesinin Hristiyan olduğunu ortaya çıkarır. Bedreddin'in Mariya dediği kişinin Hazreti İsa'nın annesi olduğunu ve kendi annesinin ona İsa peygamberin hak peygamber olduğunu söylemesine özellikle dikkat çekmek isteyen yazar, böylece daha sonra geliştireceği Bedreddin imgesini bu ayrıntı üzerine inşa etmeye çalışacaktır. Bedreddin'in babasının Simavna kadısı olduğunu ise romanın yine giriş bölümünde kendi ağzından öğreniriz. Anne ve babasının bilinmesine rağmen, Bedreddin'in bu kafile içinde yer almasının sebebi yine Kara Mustafa'nın ağ-

³ Bu makalede romanın şu baskısı esas alındı. Bu Atlı Geçide Gider, İrfan Yayınları İstanbul 2010 (Alıntılar bu baskıya aittir.)

zından verilir. “Sözüm ona bir gece vakti, bir ak sakallı derviş gelmiş, uykusundan uyandırmış, elinden tutmuş bunu Edirne’nin dışına çıkarmış, senin gideceğin yol bu yoldur gayri, bu yoldan doğru git korkma... demiş” (Sepetçioğlu a2010: 19). Bedreddin’in dinî ve tasavvufî tarafı böylece mistik/metafizik bir temele de dayandırılmış olur.

Bu Atlı Geçide Gider’de, Şeyh Bedreddin olayında çok önemli bir yere sahip olan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal’e de yer verilir. Anne ve babasının Rum olduğu belirtilen Börklüce Mustafa’nın yanında Torlak Kemal ise Yahudi bir aileden gelmektedir. Kara Mustafa, Bedreddin’i Edirne’de ailesine teslim ettikten sonra, annesinin Hıristiyan olduğu imâsı da ispatlanmış olur. Çünkü Bedreddin’in aniden ortadan kayboluşuyla ilgili anne ve babasının farklı düşünceleri olmuştur. Oğlunun rüyasında gördüğü bir dervişin etkisiyle evden ayrılmasını mistik bir olay olarak yorumlayan babasına karşılık, annesi onun gidişini ve geri dönüşünü daha farklı yorumlar. “Babanın dinine bakma sen Bedreddinim. İsamız yalan söylemez. Seni bana İsamız geri getirdi.” (Sepetçioğlu a2010: 128) diyerek hangi dine mensup olduğunu ortaya koymuş olur.

Romanda Bedreddin’in ailesine kavuşmasından sonra gelişen olaylar içinde, gençlik dönemine geçilir. Bursa’da kadılık yapmakta olduğu bilgisinin dışında hayatının bu dönemiyle ilgili herhangi bir olay anlatılmaz. Uzun bir zaman sonra Osmanlı ordusundan kaçan Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa arasında geçen konuşmalarda, Bedreddin’in fikirlerinin yanlış anlaşıldığını ve çarpıtıldığını bunun ise trajik olaylara sebep olduğu fikrinin anlatılacağı *Darağacı* romanının fikrî alt yapısı oluşturulur. Yazar, Kemal ve Mustafa’nın Bedreddin’in etrafında bir araya gelerek çıkardıkları isyanların nedenini onların Osmanlı düşmanı oluşlarına bağlar. Börklüce Mustafa, bir Müslüman ailenin yanında yetişmesine ve daha sonra Osmanlı ordusuna katılmasına rağmen, etnik kökenini ve eski dinini unutmamış, kendini ailesinden ve ülkesinden kopardığını düşündüğü Osmanlıya düşman olmuştur:

“Biz bizimle savaşıyoruz, bizimkilerin üstüne sürüyorlar bizi. Murad’ın ülkesine kattığımız köyleri kentleri hatırlasana.. ben bir kere katıldım, bir kere gördüğümü biliyorum..tıpkı benim doğduğum köye benzerdi. Benim doğduğum köydeki gibi kuyusu vardı, sokakları taş idi.. kadınları öyle bakardı. Namaz kıldın mı? dedin bana. Kıldım.. göstermeliğinden kıldım, görüp inansınlar diye.. abdestsiz, inadına cenabet hem de.. öç aldım böyle namaz kılaraktan” (Sepetçioğlu a2010: 193).

Bedreddin'in Mısır'a gideceğini öğrenen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal onunla görüşmek için kaldığı hana giderler. Onların karşılaştıkları bu sahnede yazar, Bedreddin'in tasavvufî bir bağlam içinde söylediği sözleri özellikle Börklüce Mustafa tarafından bilinçli bir şekilde yanlış algılandığını göstermeye çalışır. Osmanlıdan nefret eden Börklüce Mustafa, intikam almak için Bedreddin'in fikirlerini çarpıtır. Şeyh Bedreddin'in tasavvufî bağlamda söylediği "Öyle bir şey yok, öyle bir toprak.. yok. Ülke tanrının ülkesidir. Zenginlik dediğimiz mal Tanrı'nındır. Kimse bir başına sahiplenemez. Emanete, Tanrı'nın olana sahiplenilir mi?" (Sepetçioglu a2010: 202), sözleri politik bir anlam içermekten çok tasavvufî bir anlam içermektedir. Tanrı'nın yeryüzünü insanın emrine verdiğini ve yeryüzündeki her şeyin insanlığın ortak malı olduğunu düşünen Bedreddin'i kendi amaçları için kullanabileceklerini düşünen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal bu anlamda harekete geçerek Bedreddin'in adını ve fikirlerini kullanmak için yola çıkarlar.

Romanda Şeyh Bedreddin'in çocukluğuyla gençliği arasında geçen süreç içinde nasıl bir eğitim aldığı hakkında bir bilgi verilmez. Ancak Keş şehrinde bulunmakta olan Timur'u ziyaret ettiğinde dönemin büyük âlimlerinden olan ve Timur'un büyük değer verdiği Seyyid Bereke ile tanışan Şeyh Bedreddin ondan ders almak ister. Ancak Seyyid Bereke, ona Mısır'da bulunan Şeyh Hüseyin Ahlâtî'yi önerir ve Mısır'a gitmesini tavsiye eder. Şeyh Bedreddin'in bir mutasavvıf olarak bilincinin oluşma süreci Mısır'a gitmesiyle başlar.

Şeyh Bedreddin'in Şeyh Hüseyin Ahlâtî ile tanışması onun fikirlerinde büyük bir değişime neden olur. Bu değişim daha çok Bedreddin'in düşünce ve algılama dünyasında gerçekleşir. Bir fıkıh âlimi olan Bedreddin'in kitabî-mantıkçı düşünceden kitaba dayanmayan, sezgiyle elde edilen bilgiye geçişinde Hüseyin Ahlâtî'nin büyük etkisi olmuştur. Hüseyin Ahlâtî ona, dünyanın ancak insanla var olduğunu, insanın olmadığı anda dünyanın da olamayacağı gerçeğini öğretir. Her şeyin merkezine insanı koyan bu anlayış Bedreddin'i derinden etkiler. İnsan sevgisini temel alan bu görüşte, insanlar arasında mutlak bir eşitlik prensibi ortaya koyan Hüseyin Ahlâtî, Bedreddin'in bir fıkıh adamından bir bilgeye dönüşümü sağlar. Bu dönüşüm bir evreden başka bir evreye geçiştir. Bu geçişin simgesel göstergesi ise Bedreddin'in şimdiye kadar ki bilincini şekillendiren kitaplarını Nil Nehri'nin sularına atmasıdır. Şeyh Ahlâtî'nin "Tanrı Tanrı'dır. İçindedir. İçindeki de tabiatta görürsün kitapta ne arar?" (Sepetçioglu a2010: 248). Sözlerinden etkisiyle bir fıkıh âliminden bir tasavvuf şeyhine dönüşmüştür. *Bu Atlı Geçide Gider* romanında Şeyh Bedreddin'inle ilgili olaylar,

Mısır'da Şeyh Hüseyin Ahlâtî'nin dergâhında tasavvuf yolunda eğitime devam etmesiyle son bulur.

2.2. Politik Bir Figür olarak Şeyh Bedreddin

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Bu Atlı Geçide Gider* romanının devamı olan *Darağacı*⁴nda, Yıldırım Bayezid ve Timur arasındaki savaşın öncesi ve savaş sonrasında yaşanan olaylar anlatılırken, Şeyh Bedreddin etrafında gelişen olaylara da yer verilir. Bu romanda Şeyh Bedreddin, bir politik figür olarak ön plâna çıkarken, yazar aynı zamanda onun ekonomi, siyaset, toplumsal düzen, birey-devlet ilişkisi, din ve tasavvuf gibi birçok konuda fikir üretebilen bir kimlik olarak ortaya koyar. Yazar, romanda Şeyh Bedreddin'le ilgili olayları anlatırken sadece bir düşünceyi ortaya koymak ister ki o da Bedreddin etrafında gelişen olaylara doğrudan etkisi olmadığıdır. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Osmanlıya olan kinlerinden dolayı onun düşüncelerini çarpıtarak halkı isyana teşvik etmişlerdir. Romanda Şeyh Bedreddin'in ilgili olaylar onun Sakız Adası'ndaki hayatıyla başlar. Yıldırım Bayezid'in veziri Ali Paşa, Sakız Adası'nda Hristiyanlarla işbirliği yapıp fitne çıkaran kişinin Bedreddin olduğu haberini padişaha verir ve olaylar gelişmeye başlar.

Sakız Adası'nda bulunan Şeyh Bedreddin'in Mısır'daki hayatında sonra bu adaya nasıl geldiği hakkında herhangi bir olaya yer verilmez. Sakız Adası'ndaki Hristiyanlarla yakın ilişkiler kuran Şeyh Bedreddin, Şeyh Hüseyin Ahlâtî'den aldığı ilhamla tasavvufî bağlamda yeni bir düşünce dünyasının içine girmiştir. Kendi 'ben'ini ön plâna çıkaran Şeyh Bedreddin, Hallac-ı Mansur'un öğretilerine yaklaşan bir anlayışla insanı en temel değer olarak görmeye başlamıştır. "*Benimle geldi ne varsa benimle gidecek; bende, her nesne bende. Tanrı böyle uygun görmüş ötesini...*" (Sepetçioğlu b2010: 35). Şeyh Bedreddin düşüncesinin ulaştığı bu noktanın korkusunu da duyar. Çünkü bu düşüncelerinin çevresindeki insanlar tarafından yanlış anlaşılacağını hisseder. Bunun bir örneğini de "*Müslümanın malı Müslümana helâldir.*" sözünün Börklüce Mustafa tarafından yanlış anlaşılmasında görmek mümkündür. Şeyh Bedreddin, bu sözü "*Müslümanın malı Müslümana helâldir ama akçesini verdiği müddetçe şeklinde söylemişken*" Börklüce Mustafa, "*akçesini verdiği müddetçe*" sözünü dikkate almadan onun düşüncesini farklı bir biçimde anlamıştır.

Şeyh Bedreddin, politik bir figür olmaktan ötede politik bir figür hâline getirilmiş bir kişiliktir. Onun tamamen İslam düşüncesi ve tasavvufî bağlamda

⁴ Romanın ilk baskısı 1979'da yapılmıştır. Bu makalede romanın şu baskısı esas alındı. Darağacı, İrfan Yayınları, İstanbul 2010 (Alıntılar bu baskıya aittir.)

dile getirdiği fikirleri müritleri tarafından bilinçli bir şekilde çarpıtıldığı için politik bir figür hâline dönüştürülmüştür. Mustafa Necati Sepetçioğlu, romanının Bedreddin'le ilgili olay örgüsünü tamamen bu fikir üzerine kurmuştur. Osmanlı'dan nefret eden müritleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Bedreddin adını kullanarak onu yavaş yavaş bir politik figüre dönüştürürlerken amaçları Ankara Savaşı'ndan sonra siyasî istikrarı bozulan Osmanlı'nın daha güçsüz duruma düşmesidir. *"Ağzımdaki soğan acısı gitmeden Osmanlı'dan kurtulmak var mı? O zamanca ölsem de düşünürüm Osmanlı yok edilmeli"* (Sepetçioğlu b2010: 79) diye düşünen Börklüce Mustafa, kendi amacına ulaşmak için Bedreddin'in adını ve ününü kullanmaktan çekinmemiştir.

Ankara Savaşı'ndan sonra gelişen şartlar içinde Şeyh Bedreddin'in politik yönü daha fazla ön plâna çıkmaya başlar. Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinin ardından oğulları arasında başlayan taht mücadeleleri nedeniyle ortaya çıkan otorite boşluğunu fırsat bilen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Şeyh Bedreddin'in kişiliği ve ismi üzerinden propaganda faaliyetlerine başlayarak, kendi etraflarında bir halk kitlesi oluşturmak için harekete geçerler. Bu iki müridinin kendi sözlerini değiştirerek insanları etraflarında topladıklarından haberi olmayan Şeyh Bedreddin, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında bir politik tercih yapmak zorunda kalır. Edirne'de Mûsâ Çelebi'nin kazaskerlik teklifini kabul eden ve politik bir tercihte bulunan Şeyh Bedreddin de bundan gücün ve iktidarın büyümesine kapılarak bir kimlik değişimi geçirmeye başlar. Mûsâ Çelebi'nin kazaskerlik teklif ettiğini Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'e söyledikten sonra, Şeyh Bedreddin'in politik kişiliği belirginleşir. Bu durumu kendi lehlerine kullanmaya karar veren Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in yanında, kazaskerliğin getireceği iktidar ve gücü önemseyen Şeyh Bedreddin'in tasavvufi kimliği politik bir kimliğe dönüşmeye başlar. Önceleri bu tür makam ve mevkilere değer vermeyen Şeyh Bedreddin, iki müridini kendine yardımcı yaptıktan sonra görevine başlar. Mûsâ Çelebi'ye sadrazam olarak da yine kendi müritlerinden biri olan Çeykel'i uygun gören Şeyh Bedreddin, onun tanınmaması için bir gözünü kör edilmesine ve adının da Kör Şah Melik olarak değiştirilmesine izin verir. Önceleri Çeykel'i kendine hizmet edecek bir göreve getirttiği için mutlu olan Bedreddin, daha sonra halkın ilgisinin sadece Çeykel'e yöneldiğini görmeye başlayınca bu durumdan rahatsız olur. Yazar, Şeyh Bedreddin'in bir birey olarak zaaf ve ihtiraslarını Çeykel'e karşı hissettikleriyle ortaya koymaya çalışır. Bir bilge kişiliğin politik bir figüre dönüştüğünde değer yargılarında nasıl bir erozyonun ortaya çıkacağını göstermek isteyen yazar, iktidarın ve gücün dinî ve tasavvufi bir kimliği nasıl değiştirdiğini ortaya koymaya çalışır. Bu noktadan sonra, Şeyh Bedreddin artık mana ve duyguya değer veren bir mistik

figür olmaktan çıkıp politik hırsları olan bir figüre dönüşür. Bu anlamda Çeykel'in Mûsâ Çelebi'nin veziri olduktan sonra onun hakkında düşündükleri kayda değerdir.

“Şeyh Bedreddin, gün geçtikçe Kör Şah Melik'i Mûsâ ile arasına gerilmiş bir perde gibi görmeye başladı. Edirne sokaklarında bir kalabalık varsa o kalabalık yalnız özü için olmalıydı; Kör Şah Melik kim idi ki kalabalık toplaya! Hele hele kalabalığı daha fazla ola, üstüne üstlük alkış toplaya... Bre alkış da neyin nesi idi dünkü el ulağına? Bir hafta içinde bunca kalabalığa alkışlanan bir yıla varmaz şeyhlik mi bırakırdı Bedreddinlik mi?” (Sepetçioğlu b2010: 340).

Çeykel'le iktidar savaşına giren Şeyh Bedreddin onu Mûsâ Çelebi'nin gözünden düşürmek için mücadeleye girer. Ayrıca Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in halk arasında gittikçe güçlendiklerini ve taraftar topladıklarından haberdar olmaya başlayan Şeyh Bedreddin, onları kendi geleceği ve iktidarı için tehlike olarak görür. Müritleriyle karşı karşıya gelir ve kendi imgesi etrafında oluşan gücü başkalarıyla paylaşmak istemez. Bu yüzden de açıktan açığa Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'le mücadele etmeye başlar. Bu mücadele daha çok psikolojik savaş niteliğindedir. Kendi ismini kullanan müritlerini saf dışı bırakmaya niyetlendiği anda onların tehdit içeren tepkileriyle karşılaşır. Halkın karşısına çıkıp onlarla kendisinin konuşacağını söylediğinde Börklüce'den aldığı cevap, aralarındaki ilişkiyi yazarın savunduğu tez doğrultusunda ortaya çıkarır. Bu da Şeyh Bedreddin'in kendi kimliğinin başkaları tarafından dönüştürülmesinin doğurduğu trajik bir sonudur.

“Halk dediğin nedir kimdir? Halk dediğin sana inanlar ise, bizim ağzımızdan çıkana inandı onlar seni yadırgarlar, senin ağzından anlamazlar. Çünkü dışındasın... Unutma ki teksin tepedesin. Biz dalı budaklı inmişiz halkın içine, yayılmışız ağlanmasına. Ayaksız kalan baş bir yerde konuşur, ayaklar onbin yerde. Kesik baş olmanı mı istersin?” (Sepetçioğlu b2010: 349).

Şeyh Bedreddin'in müritleriyle giriştiği güç mücadelesini kaybedişi onu derin bir yalnızlığın içine düşürür. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Edirne'yi terk ederek Manisa ve Aydın'da örgütledikleri halkın arasında karışarak isyan hareketlerine başlarlar. Çelebi Mehmet'in kardeşleriyle giriştiği taht mücadelesini kazanmasıyla birlikte, Şeyh Bedreddin hayatının en önemli dönüm noktasına gelmiş olur. İktidar ve gücün tutsağı hâline dönüşen Şeyh Bedreddin, her ne olursa olsun kazaskerliği bırakmamaya karar verir. Yazar, onun bu psikolojisini insanî bir zaaf olarak değerlendirir. *“Çelebi Mehmed Beğ'i karşılayacağım. Mûsâ öldüyse yabancı değil ya, kazaskerim kazaskerim kazasker! Kazasker kal-*

malıym. Ne pahasına olursa olsun." (Sepetçioğlu b2010: 368) sözleri Şeyh Bedreddin'in insanî tarafını göstermesi açısından önemlidir. İktidar ve mevki sevgisi insanî bir zaaftır ve her insanda var olması muhtemeldir. Dolayısıyla Şeyh Bedreddin'in bulunduğu mevki ve makamı terk etmek istememesi onun insanî tarafını göstermektedir.

Şeyh Bedreddin'in Çelebi Mehmet'ten beklediği ilgiyi görmemesi nedeniyle daha ya yalnızlaşır. Mecburî ikametle İznik'e gönderilen Şeyh Bedreddin'e 1000 akçe de maaş bağlanır. Çelebi Mehmet, Şeyh Bedreddin'le ilgili şüphelerinden ve onun hakkında söylenen rivayetlerden çekindiği için onu izole ederek kimseyle görüşmesine izin vermez. İznik günlerinde yaşadıklarının bir muhasebesini yapan Şeyh Bedreddin, başkaları tarafından kullanıldığı kabul eder. Yazar, onun itiraflarını kendi fikrini ispatlamak için ortaya koyar. Özellikle Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in onu kandırdıklarının farkına varan Şeyh Bedreddin, kendi dışında gelişen olayların habersiz aktörü olmuştur. Bu anlamdaki itirafları romanın temel fikrini vermesi açısından önemlidir.

"İlk defa kendini ne sandığımı düşündü. 'İlim adamıyım' diye mırıldandı, 'Ben ilim adamıyım ilim adamıyım.' İlim adamıysa pekey ne işi vardı kazaskerlikte ne işi vardı Börklüce'nin Torlak Kemal'in pislüklerinde? Ne yaptıklarını bile bilmiyordu, ne yapacaklarını da. İkisine de uymakla hata ettiğini anladı. Daha önceleri de bunu anlamış fakat üzerinde durmamıştı. Şimdi öğrendi" (Sepetçioğlu b2010 378–379).

Şeyh Bedreddin İznik'teki günlerinde kendi aslı imgesine dönüş yapmak ve bir âlim kimliğine tekrar ulaşmak için çaba sarf ederken Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal yine ondan habersiz onun adını kullanarak Aydın ve Manisa'da etraflarına topladıkları insanlarla birlikte Osmanlı iktidarına karşı isyana başlamışlardır. Çeykel, Şeyh Bedreddin'i tehditle İznik'ten ayrılıp Ağaç Denizi'ne (Deli Orman) gitmeye mecbur eder. Amacı ise Ege'de isyanlarla boğuşan Osmanlıyı Rumeli'nde de kuşatmaktır. Çaresiz İznik'ten gizlice ayrılan Şeyh Bedreddin, deniz yoluyla Ağaç Denizi'ne geçer. Burada Börklüce ve Torlak'ın örgütlediği dervişlerle buluşan Şeyh Bedreddin'in trajik sonu hızla yaklaşır. Börklüce ve Torlak yakalandıktan sonra idam edilirler. Şeyh Bedreddin de Deli Orman'da yakalanır ve Edirne'de Çelebi Mehmet'in karşısında çıkarılır. *"Düşünme yeniliği getirdim ben, yanlış uygulandı bu yola döküldü."* (Sepetçioğlu b2010: 421) diyerek yanlış anlaşılmuş ve düşüncelerinin saptırılmış olmasının sonunu hazırladığı belirten Şeyh Bedreddin, Serez'de idam edilir.

Sonuç olarak *Darağacı*'nda, romanın olay örgüsüne göre çalkantılar ve başkaldırı içerisinde Şeyh Bedreddin, kendi kimliğinden çok, kişiliği etrafında oluşturulan Şeyh Bedreddin imgesinin dönüşümünün ve entrikaların kurbanı olmuştur (Gariper-Küçükcoşkun 2007: 152–153).

Durali Yılmaz'ın *Şeyh Bedreddin-İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu* adını taşıyan romanında Şeyh Bedreddin'in Çelebi Mehmet tarafından İznik'e sürgün edilmiş Serez'de idam edilmesine kadar geçen süreç içerisinde yaşanan olaylar anlatılır. Bunun yanında yer yer geriye dönüşle Şeyh Bedreddin'in hayatının çeşitli evreleri ve düşüncesinin oluşumu hakkındaki olaylara da yer verilir. Durali Yılmaz da Mustafa Necati Sepetçioğlu gibi Şeyh Bedreddin'deki serbest düşünüşün kaynağını anne tarafından Hıristiyan bir kökenden gelişine bağlar. Çocukluk hatıraları içinde annesinin dinî ritüellerini hatırlayan Şeyh Bedreddin, bölünmüş bir kimliğin sahibi olmuştur. Müslüman bir babanın çocuğu olarak İslam düşüncesi için büyürken bir taraftan da Hıristiyan bir annenin etkisiyle yetişmiştir.

Romanda onun politik düşüncelerinin kaynağının insanların mutlu olduğu ideal bir toplum hayalinden geldiği fikri üzerinde durulur. Politik bir figür olarak ortaya çıkarken ideal bir devlet ve toplum düzeninin inşası için hukukun temel olduğu görüşünden hareketle Teshil adlı bir kitap kaleme almaya başlayan Şeyh Bedreddin, düşüncesini bilginin üzerinde şekillendirmeye çalışır. Yazar onu bu yönüyle Platon'u ve ütöpik devlet düşüncesini çağrıştıracak biçimde kurgular. Şeyh Bedreddin'in ideal devletinin temelini oluşturacak hukuk sistemi, Doğu ve Batı hukukunun birleşmesinden doğan onlardan daha üstün ve yepyeni bir yapı olacaktır. Buradaki düşünceleri onun politik düzlemdeki anlayışının da ana hatlarını ortaya koymaktadır ki bunda insanın en yüce değer olarak benimsenmesi ve devlet denilen aygıtın sadece insanın mutluluğu için var olduğu gerçeğinden hareket edilmesidir.

“Teshil... Cihan devletinin merkezi İstanbul olacağına göre; Roman hukukundan da üstün bir hukuk yaratmalıydı ki, gerçekten Roma'yı da içine alacak bir cihan devletinin temeli olsun... Önce Roma hukukuyla İslam hukukundan yola çıkarak, yepyeni bir hukuk düzeni yaratmak istiyordu. Araştırma ve incelemelerine başladı. Roma hukukunda aristokratların nefesini duyarken, İslam hukukunda dinî olanın sürekli öne çıktığını, insanî olanın zaman zaman geriye itildiğini fark etti. Şimdi o, insanî olanı dinî olana ezdirmeyen, aristokrasiyi halkın üstüne çıkarmayan bir hukuk düzeninin temellerini atacaktı. Aslolan da bu temeldi; kılıç ve kana dayanan bir temel üzerine cihan devleti kurulamazdı. Süreklilik ancak kalem ve mürekkepleri olabilirdi” (Yılmaz 2005: 11–12).

Şeyh Bedreddin-İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu'nda Şeyh Bedreddin politik figür olarak *Darağacı* romanından farklı bir özellik gösterir. *Darağacı*'nda kendi imgesinin dışında politik bir figüre dönüştürülen bu anlamda da edilgen durumda olan Şeyh Bedreddin, Durali Yılmaz'ın romanında etken bir politik figür olarak karşımıza çıkar. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'le tanışmasını geriye dönüşle veren yazar, Timur'un Anadolu'yu istila ettiği süreçte yaşanan siyasî düzensizliğin halk üzerinde neden olduğu olumsuz durumla Şeyh Bedreddin'in ortaya çıkışı arasında bir paralellik kurar. Bu süreçte evlerini ve yurtlarını terk ederek göçebe olan insanlara Torlak adı takılmış ve Şeyh Bedreddin, Mısır'dan Anadolu'ya gelirken konakladığı Kütahya'da bu insanların etrafında toplandığı Torlak Kemal'le tanışmıştır. Şeyh Bedreddin'deki "ışığı gören torlaklar, hemen etrafında halka olmuş[lar]. Şeyh Bedreddin, onların içlerine birer ışık düşür[müş] ve yeniden hayata dönmelerini sağlamış[tır]" (Yılmaz 2005: 69-70). Bu noktadan sonra, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal büyük bir sadakatle bağlandıkları şeyhlerinin düşüncelerini Anadolu'nun her köşesine yaymaya başlarlar. Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında başlayan taht kavgalarının neden olduğu parçalanma ve bölünmüşlüğü halkı olumsuz etkilemesi sonucunda Şeyh Bedreddin bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Onun insanı temel alan, insan mutluluğunu amaçlayan ve siyasal otoritenin veya devlet mekanizmasının ancak insanın huzuru ve mutluluğu için var olduğu yolundaki fikirleri yok-sullukla boğuşan halk için bir umut olmuştur.

Şeyh Bedreddin'in bilge ve âlim kişiliğinin üzerinde şekillenen imgesinden etrafındaki insanlar özellikle Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, yeni bir kimlik inşasına girişirler. Bunalımlı ve sıkıntılı bir dönemin içinden geçen halk için "yüce birey" olarak da değerlendirilebileceğimiz bir imgeye dönüştürülen Şeyh Bedreddin, kendi imgesinin dışında başka bir imgeye aktarılan figüre dönüştürülür. Halkın yücelttiği bir kimlik olarak kutsallaştırılır. Bu anlamda yüce birey olarak karşımıza çıkar ki dönemin ruhu onda belirlemeye başlar. Toplumların her döneminde yaşanan zamanın değerlerine uygun olarak halkın muhayyilesinde oluşan bu üst kimlik, Şeyh Bedreddin'de gözükmeye başlamıştır. Fodram, bu kişiliğin toplum hafızasındaki yerinin çok önemli olduğu görüşündedir. Bu yaşlı adam, dünyamız gibi iki milyon yıl boyunca insan yaşamını tüm acıları ve nesnelereyle yaşamış, varoluşun ana imgelerini kendinde biriktirmiş ve evrensel deneyimi adına insan ruhunda bireysel bir durum oluşturan imgeleri yetkili kılmıştır. (Fordham 2001: 244) Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, kendi inşa ettikleri bu imgenin halk arasında tanınması ve özümsemesi için büyük bir mücadeleye girişirler. Amaçları bu yüce birey kimliği üzerinden halk üstünde etkili olabilmektir.

“İki hafta geçmeden bütün yöreye yayıldı ki, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal’in yanlarında Şeyh Bedreddin’in yazdığı bir kitap varmış. Bu kitabı, doğrudan doğruya Peygamber yazdırmış. Yani Peygamber, bir gece Şeyh Bedreddin’in rüyasına girmiş ve bu kitabı kelimesi kelimesine söyleyerek ona yazdırmış. Kıyamete yakın büyük zulüm görecektir olan ümmetinin kurtuluşu için böyle bir kitap yazdırmayı uygun bulmuş. Bu kitabı değil okuyanlar, uzaktan bir kez görenler bile dünya ahret kurtuluşuna ererlermiş... Kitap yalnız Müslümanlar için değil, Hıristiyanlar içinde kurtuluş yollarını yazıyormuş. Hatta dinsizler için bile bu kitap bir şifa kaynağıymış” (Yılmaz 2005: 78–79).

Şeyh Bedreddin, kendi imgesi üzerinden inşa edilen bu kimliğin oluşumu için doğrudan olmasa bile dolaylı olarak etkili olmuştur. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal’in eline Teshil adlı kitabını verip Anadolu insanının feryadını duymalarını istediğinde, amacı insanlara mutluluk getirecek bilgiyi onlara öğretmektir. Ancak bu bilgi, oluşturulan yüce birey kimliği içinde politik bir anlam da kazanarak gelişmeye başlamıştır.

Şeyh Bedreddin’den aldıkları ilhamla yola çıkan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, gittikleri yerlerde onun fikirlerini yorumlayarak yeni anlamlar ürettirler. Ancak bu anlamları yazar, yer yer anakronizme düşerek verir. Şeyh Bedreddin’e mal edilen fikirler özel mülkiyete karşı çıkan Marksist ideolojinin söylemlerine yaklaşır. Börklüce Mustafa’nın köylülere yaptığı konuşmayı bu bağlamda dikkate almak gerekir.

“Bu dünya, insanlığı orta malıdır; kimsenin onu parsellemeye hakkı yoktur. Bu dünyaya malsız mülksüz gelip yine malsız mülksüz bu dünyadan gittiğimizde göre, bir şey, sahiplenme hakkını nereden alıyoruz?.. Şimdi biz, insanlığın olgunluk çağındayız. Bu çağda herkes eşittir; tıpkı doğumda ve ölümdede olduğu gibi... bugüne kadar çok sıkıntılar, çok acılar yaşandı ama sonunda olgunluk dönemine ulaştık... Bundan sonrası huzurdur, sevinçtir, ölümsüzlüktür” (Yılmaz 2005: 82).

Şeyh Bedreddin imgesi üzerinden oluşturulan düşüncelerin hayata geçirilmesi için Aydın yakınlarındaki bir köye “Ortaklar” adını veren Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, burada komün bir yaşam inşa etmeye başladılar. Otoritenin ve yönetimin olmadığı bu köyde herkes eşit biçimde çalışmakta, üretilen maddî gelirler eşit olarak pay edilmektedir. Pierre-Joseph Proudhon’un “Sefâletin Felsefesi” adlı eserinde ortaya koyduğu anarşizm düşüncesini yani devletsiz ve otoritesiz bir toplum düzenini çağrıştıran bu köy, zamanla siyasal bir güç hâline dönüşür. Önceleri burada oluşan yapıyı önemsemeyen Osmanlı yönetimi vergi

ve asker toplama konusunda sıkıntıya düşünce, Ortaklar köyündeki oluşumu yok etmek için harekete geçer. Bölgedeki Osmanlı beylerini yenilgiye uğratan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in başarıları Şeyh Bedreddin etrafında oluşturulan ve onu kutsal bir kişiliğe dönüştüren anlayışın daha da kuvvetlenmesine yol açar. Ancak Şeyh Bedreddin zamanla bu durumdan rahatsız olmaya başlar. İznik'teyken Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in sebep oldukları olayları duyunca büyük bir kokuya kapılır. "*İnsanın hayatı bir kez efsaneleşti mi, onun insanlara gerçeği anlatabilmesi imkânsız olurdu. İnsanlar, onun dediklerini değil de kafalarındaki birbirlerine aktarırlardı*" (Yılmaz 2005: 111). Burada kendi imgesinin dönüştürülmüş olmasından korku duyan ve oluşturulan bu yeni imgenin kötü amaçlar için kullanılmasından endişe duyan bir kişilik portresi çizilmiş olur. Şeyh Bedreddin'in kendi etrafında oluşturulan bu imgeyi yıkmak için çok uğraşmasına rağmen, bunu başaramaz. Sonunda bu efsanelerin halkı mutlu ettiğini görünce, onların gözündeki ışığı söndürmemek için kendi imgesine dönmek zorunda kalır. Artık bu hareketin içinde yer almaktan başka çaresi kalmamıştır.

İznik'ten ayrılıp Deli Orman denilen yere geldiğinde Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in Osmanlı ordusuna yenilip idam edildiklerini öğrenir. Deli Orman'da yakalanan Şeyh Bedreddin yapılan mahkeme sonucu Serez'de idam edilir. Bu mahkemede kendi fikirlerini Mehmet Çelebi ve diğer bilginlere açıklama gereği duyan Şeyh Bedreddin'in en büyük trajedisi fikirlerinin hem kendi adamları tarafından hem de Osmanlı bilgin ve devlet adamları tarafından yanlış anlaşılması olmuştur.

Yılmaz Karakoyunlu'nun 2010 yılında yayımlanan *Serçe Kuşun Sonbaharı*⁵ adını taşıyan romanında da Şeyh Bedreddin'in düşünce ve duygu dünyasının gelişim ve oluşma süreci anlatılmaktadır. Bunun yanında romanın arka plânında Ankara Savaşı'na giden süreçte Yıldırım Bayezid ve Timur'un savaş içinde buldukları ruh hâllerine de yer verilir. Romanın merkezinde Şeyh Bedreddin'in Mısır'daki hayatından başlamak üzere idamına kadar geçen süre içinde, bir düşünce adamı olarak bilincinin hangi aşamalardan geçerek oluştuğu ve bu bilincin bir toplumsal ve siyasal hareketin başlamasına nasıl neden olduğu anlatılır. Şeyh Bedreddin'le ilgili *Darağacı* ve *Şeyh Bedreddin-İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu* adlı romanlardan çok farklı bir düzlemde ilerleyen *Serçe Kuşun Sonbaharı*'nda Şeyh Bedreddin'in fikirlerinin kaynağı mistik/tasavvufi bir zemine oturtularak verilir. Şeyh Bedreddin imgesinin oluşu-

⁵ Yılmaz Karakoyunlu, *Serçe Kuşun Sonbaharı*, Doğan Kitap, İstanbul 2010 (Alıntılar bu baskıya aittir.)

mu, bir mistik kaynaktan beslenen insan sevgisinin belirleyici olduğu fikri üzerine kurulan romanda, onun bu düşüncelerinin ister istemez dönemin sıkıntılı toplumsal hayatında yankısını bulacağı ve çeşitli iktidar merkezlerinin baskısı altında kalan halkın ona ve düşüncelerine bir kurtarıcı diye sarılacağı vurgusu yapılmaktadır.

Serçe Kuşun Sonbaharı'nda, Şeyh Bedreddin politik bir figür olarak ele alınmaktan ziyade farklı bir imgeyle ele alınır. Onun farklı ideolojik düşünce sistemlerinin algıladığı biçimin dışında, yani sol ideolojinin onun macerasını emek-üretim ve insan ilişkileri açısından Marksist bir düzlemde ele alan ya da sağ ideolojinin onu Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş bir asi olarak gören yaklaşımlarının dışında, Yıldırım Bayezid ve Timur arasındaki savaşın doğurduğu Fetret Devri'nin neden olduğu olumsuz koşullar içerisinde düşünülür. Şeyh Bedreddin'in bilgin, mutasavvıf kimliklerinin yanında romanda ilk defa onun bir duygu ve "aşk adamı" olarak portresini ortaya koymaya çalışan yazar, Cazibe ve Mâriye'nin Şeyh Bedreddin'in kişiliğinin oluşmasındaki rollerine dikkat çekmeye çalışır.

Bu bağlamda, *Serçe Kuşun Sonbaharı*'nda Şeyh Bedreddin'in politik fikirleri, Mısır'da Şeyh Ahlâtî'den aldığı düşüncelerle birlikte özellikle Mâriye'nin yönlendirmeleriyle şekillenen insan, Tanrı ve toplum fikrinin tasavvuf öğretisiyle birleşmesinden oluşmuştur. Şeyh Bedreddin'in bütün insanlığın mutluluğu için tasarladığı ütopyik dünya da bu fikirler üzerinde oturmaktadır. Yazar, onun bu fikirlerini politik olmaktan çok insan mutluluğuna ulaşmak için tasarlanmış evrensel düşünceler olarak göstermeye çalışır. Bu fikirlerin başında insan ve insan emeğinin en yüce değer olarak ele alması gelmektedir.

Şeyh Bedreddin'in Memluk Sarayı'nda Sultan Berkuk'un oğluna ders vermeye başlamasıyla birlikte düşüncelerini şekillendiren Şeyh Ahlâtî'yle ilişkisi başlamıştır. Yazar, Şeyh Bedreddin'in düşüncesini şekillendiren iki temel etkiden biri olarak gösterdiği Şeyh Ahlâtî, özellikle tasavvufi boyutta Şeyh Bedreddin üzerinde çok etkili olmuştur. Mısır'a gelmeden önce bir fıkıh bilgini olarak mantıkçı bir zihniyete sahipken, Şeyh Ahlâtî'yle tanıştıktan sonra, sahip olduğu bilgiyle ondan aldığı mistik düşünceyi birleştirmeye başlar. Bu bağlamda politik sayılabilecek ve sonra gelişecek düşünceleri oluşur. Şeyh Bedreddin'in "ilahî takdir" ve "adalet" kavramları hakkındaki fikirlerini daha sonra gelişecek düşünce dünyasının ipuçları olarak veren yazar, onun günümüzde algılanan biçimiyle ve bir anakronik yaklaşımla değerlendirilen düşüncelerinin emek-insan ve üretim-otorite ilişkileri bağlamında sosyalist bir anlam üzerine yerleştiremeyeceğini, aksine onun bu konudaki fikirlerinin tamamen

Mısır'daki hayatından itibaren şekillenmeye başlayan tasavvuf, din, adalet ve insan sevgisi gibi kavramlardan oluşan ve tamamen özgün bir düşünce üzerine yerleştirilmesi gerektiği fikrini ortaya koymak ister. Şeyh Bedreddin'in politik diye nitelendirebileceğimiz fikirlerini iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi Şeyh Bedreddin'in akılcılığıdır. Bu akılcılığı tasavvufî düşünceyle birleştiren Şeyh Bedreddin için ikinci kaynak da tasavvuftur. İnsanın evrendeki her türlü durumunu "ilahî takdir" olarak değerlendirip geleneksel bir anlayışa bağlayan Şeyh Ahlâtî'nin düşüncelerine karşılık Şeyh Bedreddin, "adalet" kavramının nasıl değerlendirileceğini sorgular. "İlahî takdir" in âleme hâkim olduğunu söyleyen Şeyh Ahlâtî'ye karşı "*hayatın mağdurları*"nın nasıl açıklanacağını soran Şeyh Bedreddin, hükümdarlığın ilahî bir takdir olarak değerlendirilmesini kabul etmekle birlikte, hükümdarın halka karşı sorumlulukları olduğunu söyler. Otoriteyi ve hükümdarı kutsal bir kaynağa bağlayıp her şeyin üstünde tutan geleneksel dışında devlet-halk ilişkisini çağına göre çok ileri bir görüşle yorumlar.

Yazar, Şeyh Bedreddin'in politik fikirlerinin oluşmasında Mâriye'yi Şeyh Ahlâtî'den daha etkili bir biçimde gösterir. Sultan Berkuk'un Şeyh Bedreddin'e armağan ettiği Cazibe'nin kız kardeşi olan Mâriye, onun tasavvufî kaynaktan gelen özgürlükçü ve eşitlikçi fikirlerini akli bir düzleme oturtmasında etkili olmuştur. Sultan Berkuk tarafından Şeyh Ahlâtî'ye hediye edilen Mâriye, ondaki tasavvufî fikirlerin politik fikirlere dönüşmesine yardımcı olur. Hayatın insana lâyük olduğu dengeyi vermediğini düşünen Şeyh Bedreddin'in tasavvufun her şeyi Allah'ın takdirine bırakan anlayışını terk etmesi Mâriye'nin etkisiyle olmuştur. "*Kiminin zengin, kiminin fakir olduğu bir dünyayı Allah yarattı deyip de bigâne kalmanın*" (Karakoyunlu 2010: 102) doğru olmadığını düşünen Şeyh Bedreddin, eşitliği sağlayacak bir kudrete ihtiyaç duyulduğu görüşündedir. Her şeyin temelinde insanın olduğu, insan dışındaki her şeyin ancak insanla anlam kazandığını düşünen Mâriye, fikirleriyle Bedreddin'i yönlendirir. Bu bağlamdaki sözleri Bedreddin'in bütün fikirlerini temelinden etkiler. "*Bütün dünya malları, insanların ortaklaşa yararlanması içindir. Yeryüzü bu yararlanmanın bereket tarlasıdır. Gerçekten bölünmüş toprak parçaları yoktur. İnsanoğlu doğanın düzenini kendisi için böldü. Çünkü doğan, yaşayan ve ölen sadece insandır*" (Karakoyunlu 2010:123).

Mısır'daki hayatını Şeyh Bedreddin'in kimliğinin ve bilincinin oluşma sürecinin hazırlık aşaması olarak veren yazar, Mısır'dan sonraki hayatını onun fikirden eyleme geçiş dönemi olarak sunar ve aynı anda romanın diğer bir olay çizgisinde Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in etrafında gelişen olaylara yer

verir. Şeyh Bedreddin'in insanlık, eşitlik ve hak gibi konularda fikrî plândaki düşünceleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal tarafından eyleme geçirilmeye çalışılmaktadır. Mısır'dan çok uzaklarda Aydın'da insanların sevgisini kazanan bu iki arkadaş, Şeyh Bedreddin'in eşitlik, emeğin paylaşımı ve ortaklık gibi konulardaki fikirlerini uygulamaya koymaya başlamışlardır. Börklüce Mustafa'nın Karaburun'da tüccarların sömürdüğü halkın yanında yer alıp da onların haklarını savunması, büyük bir sevgi odağı hâline gelmesine yol açar. Torlak Kemal'i de yanına alan Börklüce Mustafa, bütün insanların eşit olduğu, herkesin üretime ortak olarak katılarak aynı emekle eşit paylaşımının sağlandığı bir toplumun özlemini duyar. Ancak eyleme yansıyan bu kararlılığı karşısında onun düşüncelerine yön verecek bir liderden mahrum olduğunu hissedince, karısı İsabella'nın "güç tek başına yetmez, iraden olmalı. Sana bir yol gösteren olmalı. Sana bir yol gösteren olmalı." (Karakoyunlu 2010: 212) şeklindeki sözleri Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal arasında başlayacak ilişkinin niteliğini de verir. Bu ilişkide Şeyh Bedreddin aklı, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ise gücü ve eylemi temsil edeceklerdir. Börklüce Mustafa yıllar önce İznik'te gördüğü Şeyh Bedreddin'in adalet ahlâkı ve eşitlik konusundaki görüşlerinden çok etkilenmiş ve gönülden ona bağlanmıştır.

Serçe Kuşun Sonbaharı'nda Şeyh Bedreddin'in Mısır'dan ayrılıp Anadolu'ya gelmesi ve Tire'de Börklüce Mustafa ile karşılaşmasından sonra Şeyh Bedreddin'in düşüncede kalan ve yavaş yavaş olgunlaşan politik fikirlerinin eyleme dönüşme süreci verilmeye başlanır. Şeyh Bedreddin, Tire'den başlamak üzere etrafındaki insanları aydınlatmaya ve düşüncelerini onlara açıklamaya başladıktan sonra, Börklüce Mustafa hareketine düşünceleriyle yön verecek lideri bulmuş olur. Şeyh Bedreddin'in emek ve paylaşım konusundaki düşünceleri etrafındaki insanları derinden etkilemeye başlamıştır. Bu düşünceler daha sonra gelişecek olan politik hareketin de temellerini oluşturacaktır. Bu bağlamda Şeyh Bedreddin'in emekle ilgili düşünceleri romanda şu şekilde verilir.

1- Emek, ilahi değildir, aksine insana yakışan en değerli varlıktır.

2- Toprak, Tanrı'nın insanlara verdiği bir nimettir. İnsanlar bu nimete sahip olmanın tesadüfünü zorlamamaları gerekmektedir. Neden bu zorlama başkasının canını yakmanın düzenine dönüşmektedir (Karakoyunlu 2010: 280).

3- İnsanın kazandığı bütün maddi varlıklar onun emeğinin karşılığıdır. Bu yüzden de emek saygı duyulacak en büyük varlıktır. İnsan emeği kutsal bir varlıktır (Karakoyunlu 2010: 293).

Şeyh Bedreddin'in kaynağını insan sevgisinden ve insanın kutsallığından alan bu düşünceleri kısa zamanda bütün Anadolu'ya yayılmış ve ismi etrafında "yüce birey" imgesi oluşturulmuştur. Şeyh Bedreddin, Ankara Savaşı'ndan sonraki süreçte yaşanan olumsuz olaylar yüzünden hayattan umudunu kesmiş Anadolu halkı için bir umut kaynağı hâline dönüşmüştür. Savaştan sonra başlayan istikrarsızlığın neden olduğu bunalımdan kaçan halk, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in Şeyh Bedreddin'in fikirlerini genişletme ve dönüştürme süreci içinde büyük bir istekle onların etrafında toplanmaya başlamışlardır.

Şeyh Bedreddin'in ünü Edirne'de padişahlığını ilan eden Musa Çelebi'ye kadar ulaştıktan sonra, Edirne'ye gelince büyük bir saygıyla karşılanır. Şeyh Bedreddin burada düşüncelerini hayata geçirmek için iyi bir fırsat yakaladığını düşünür. Musa Çelebi tarafından kazaskerliğe getirildikten sonra, hukuk ve adalet meseleleri üzerinde çalışmaya ve zihnindeki ideal toplumu kurmak için mücadeleye başlar. Rumeli'de kurulan Osmanlı Devleti'nin yeni yönetimini ve sistemini kendi düşünceleri çerçevesinde şekillendirmek isteyen Şeyh Bedreddin, bu noktada bir devlet adamı görüntüsü çizer. Şeyh Bedreddin'in ilk düşüncesi, hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılması ve yeni nizamın bu çerçevede oluşturulmasını sağlamaktır. Şeyh Bedreddin bu düşüncelerini sistemleştirmek için ise Teshil adını verdiği bir hukuk ve yönetim kitabı da kaleme almaya başlar.

Serçe Kuşun Sonbaharı'nda, Ankara Savaşı'ndan sonra gelişen süreçte, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgasının başlaması ve Musa Çelebi'nin Çelebi Mehmet'e yenilmesiyle Şeyh Bedreddin yeni bir düşünce evresine girer. Çelebi Mehmet tarafından zorunlu ikamet için İznik'e gönderilen Şeyh Bedreddin'in bundan sonraki süreçte kendi oluşturduğu imgesinin dışına çıkıp farklı bir imgeye dönüştüğü görülür. Tasavvufî bağlamda makam ve mevki ihtirasının uzağında bulunan Şeyh Bedreddin Osmanlı tahtına çıkmak ve düşündüğü idealleri gerçekleştirmek istemeye başlar. Hayatında şimdiye kadar tanıdığı sultanların çeşitli sebepler üzerine tahta çıktıklarına şahit olan Şeyh Bedreddin, kendini de bu yeni süreçte Osmanlı tahtına çıkaracak sebepleri oluşturmanın sevdasına düşer. Bunun içinse artık düşünceye dayalı mücadelenin yerine doğrudan bir isyan veya halk hareketinin ortaya çıkması gerektiğini düşünür. Börklüce ve Torlak'ı da bu anlamda en önemli destekçileri olarak görür.

"Bedreddin artık eski Bedreddin değildi. Hakça bir düzen kurmak için Osmanlı tahtına oturmak niyetindeydi. Musa Çelebi'yi görmüştü. Şimdi önünde Mehmet Çelebi vardı. Geriye dönüp baktığında Berkuk karşısında gayretli bir kölenin sulta oluşundaki azim ve ısrar vardı. Hafızası Timur'un zengin ve ha-

şin hatıralarıyla yüklüydü. Hepsini tahtın başına getiren farklı nedenler vardı.” (Karakoyunlu 2010: 338).

Şeyh Bedreddin’in Börklüce ve Torlak tarafından halk arasında oluşturulan imgesi üzerinde toplumun geniş bir ilgisini gören ve İznik’te bir nevi sürgünde geçen günlerinde de Anadolu ve Rumeli’de ismi etrafında oluşan etkinin gücüne bakan Mâriye de Şeyh Bedreddin’i Osmanlı tahtına çıkması için kışkırtmaktadır. Börklüce ve Torlak’ın Manisa ve Aydın çevrelerinde isyan hareketlerine başlamalarıyla Şeyh Bedreddin’in hayatının son safhasına gelmiş olur. İznik’ten izinsiz ayrıldıktan sonra, Deliorman’da Çelebi Mehmet’in adamları tarafından yakalandığında Börklüce ve Torlak çoktan yakalanıp idam edilmiştir. Şeyh Bedreddin de yapılan mahkeme sonucu Serez’de asılarak idam edilir.

2.3. Anakronik Düşüncenin Evreni ve Şeyh Bedreddin

Erol Toy’un 1974’te yayımlan üç ciltlik *Azap Ortakları*⁶ adını taşıyan romanında, Şeyh Bedreddin’in hayatı etrafında gelişen olaylar anlatılır. Bu romanda Şeyh Bedreddin’in politik bir figür olarak anakronik düşünce içinden anlatıldığı söylemek mümkündür. Yazar, bağlı olduğu ideolojik düşüncenin çizgisine uygun olarak Şeyh Bedreddin’i sosyalist bir devrimci olarak göstermeye çalışır. Şeyh Bedreddin’in politik bir figür olarak düşüncesinin geçirdiği evreler ve bu evrelere bağlı olarak düşüncenin eyleme dönüşmesini anlatan yazar, Şeyh Bedreddin’in politik fikirlerini verirken yer yer anakronik bir düzlem geliştirir ve toplum, iktidar ve üretim gibi konularda onu çağının çok ilerisinde bir dille konuşturur. Bu da ideolojik söylemin romanın önüne geçmesine neden olur. Romanın diğer bir yönü ise bu yazıda konu edinilen diğer romanlardan farklı olarak Şeyh Bedreddin’in tasavvufi yönüne hiç temas edilmemiş olmasıdır. Bu bağlamda *Azap Ortakları*’nda sunulan Şeyh Bedreddin kişiliğinin en belirgin tarafı akılcı bir zihne sahip oluşudur. Gerçeğin somut bir durum olduğunu düşünen Şeyh Bedreddin’e göre bilgi her şeyin üstündedir. Mısır sarayında Şeyh Ahlâtî ile karşılaştıklarında aralarında geçen konuşmada bir pozitivist gibi düşünen Şeyh Bedreddin’in romanın başında Bayezid’le karşılaştıkları sahnede ise, siyasi konularda özellikle Osmanlı Devleti’nin kuruluş felsefesi ve oluşturulan devlet sisteminin nitelikleriyle ilgili düşüncelerinde de aynı pozitivist tavrı görmek mümkündür. Ayrıca yönetim ve sistemle ilgili görüşlerini dile getirirken hükümdarın gücünden çekinmez ve çeşitli eleştiriler dile getirir. Bu bağlamda, Şeyh Bedreddin otoriter devlet anlayışına karşı çıkar ve hükümdarın

⁶ Azap Ortakları romanı 1974’te yayımlandıktan sonra 1980’li yıllara kadar çeşitli sebeplerden dolayı yasaklanmıştır. Bu çalışmada romanın şu baskısı esas alınmıştır: Azap Ortakları, Yaz Yayınları, I-II-III İstanbul 2008.

yetkilerinin sınırlı olmasını ve bir danışma meclisinin kurularak yönetimde çoğulcu bir yapının sağlanması gibi fikirler ortaya koyar.

Şeyh Bedreddin'in Mısır'daki hayatını ve Şeyh Ahlâtî'nin insanı tasavvufi bağlamda merkeze alan ve insan sevgisini en temel düşünce biçimi olarak gösteren etkisinden sonra oradan ayrılışına kadar geçen süreci onun daha sonra gelişecek ve eyleme dönüşecek eşitlikçi fikirlerinin bir hazırlık safhası olarak görmek mümkündür. Şeyh Bedreddin'in Mısır'dan ayrıldıktan sonra, Şam'da Timur'u ziyaret ettiği bölümde geçen diyalogda ortaya koyduğu fikirler, Marksist düşüncenin temel aldığı kavramlar üzerinden gerçekleşir. Şeyh Bedreddin'in burada savunduğu düşünceleri çağının çok ilerisinde, sosyalist fikirlerin birer yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür. Thomas More'un *Ütopya* adlı eserindeki görüşlere paralel olarak Şeyh Bedreddin'i konuşturan yazar, onun ağızından ortak mülkiyete dayalı bir toplum düzeni tasvir eder. Bütün dünyanın tek bir bayrak altında toplanması gerektiğini düşünen Şeyh Bedreddin, idealinde olan devlette yeryüzünü bir tek kişinin yöneteceğini, bu hükümdarın ise, danışma kurullarıyla birlikte halk için en yararlı yöntemleri uygulayacağını savunarak sınırların ve ayrı ayrı devletlerin olmadığı bir dünya modeli kurar. Bu model ise 19. yüzyılda düşünce ilk kez Pierre-Joseph Proudhon tarafından isimlendirilen *anarşist* (Guarin 1970: 74) düşüncenin ortaya koymaya çalıştığı sisteme çok yakındır. Üretim araçlarının kişinin egemenliğinden çıkıp toplumun ortak değeri haline getirilmesinin önemli olduğunu belirten Şeyh Bedreddin'e göre insan ancak sınıfsız bir toplumda mutlu olacaktır. Sömürünün kalmadığı bir düzende hakça bir paylaşımın yapıldığında çatışma ve savaşların sona ereceğini savunur. Bu manada Timur'a karşı söylediği sözler onu çağını aşan bir düşüncenin sahibi yapar. Ancak burada yazar bir anakronizme düşer ve başta Marks olmak üzere çeşitli sosyalist düşünürlerin fikirleri çerçevesinde kahramanını konuşturur. Bunun en başta gelen sebebi ise, yazarın bağlı olduğu sosyalist ideolojinin içinden Şeyh Bedreddin imgesine bakmasıdır. "*Kişinin topluma katkıda bulunduğu pay sahibi olması. Yeryüzünde hiçbir sömürücünün kalmaması... Sultan, bey, ağa şu ya da bu adla hiçbir kişinin, bir başkası üstünde hak sahibi bulunmaması...*" (Toy a2008: 358). Yazarın Şeyh Bedreddin'e söylediği bu sözler Marks'ın geliştirdiği sosyalist düşüncede önemli bir yere sahip olan sınıfsız toplum idealinin yansımasından başka bir şey değildir.

Azap Toprakları'nın ikinci cildinden itibaren Şeyh Bedreddin'in Anadolu'ya geçişinden sonra gelişen olaylar anlatılmaya başlanır. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal de bu süreçte romana girerler. Fetret Devri'nin neden olduğu kargaşanın halk üzerindeki olumsuz tesirleri, bu iki şahıs tarafından Şeyh

Bedreddin'e taşınır. Yazar romanın bu cildinde de sık sık anakronik bir düşünme tarzını geliştirerek, sosyalizm ve komünizm düşünceleri çerçevesinde Şeyh Bedreddin imgesini sosyalizm bağlamında bir devrimci imgesine dönüştürerek verir. Börklüce ve Torlak'ın etrafında toplanan insanlar, Şeyh Bedreddin'i bir mürşit olarak algılayıp onun öğretileriyle yetismeye başlarlar. Şeyh Bedreddin'in bu süreçte bir kurtarıcı olarak görülmesinde bu iki öğrencisinin etkisi büyük olur. Bir mürdinin onun hakkında söylediği sözler bu bağlamda önemlidir. *"Şeyh Bedreddin devrimcidir yoldaşlarım. Ve dahi bilmekteyiz ki devrimciye ayak uydurmak güçtür"* (Toy b2008: 97). İzmir ve Sakız Adası'na yaptığı yolculuklarda toplumun çeşitli tabakalarıyla görüşen Şeyh Bedreddin'in düşünceleri geniş bir zemine yayılmaya başlar. Yazar, onu çeşitli vesilelerle konuşturarak düşüncelerini ortaya koyar. Bu düşüncelerde doğrudan yazarın Şeyh Bedreddin'e yüklediği ideolojik anlam açıkça görülür. Sakız Adası'nda papazlarla yaptığı konuşmada, özellikle Karl Marks'ın Tarihsel-materyalizm kavramı altında savunduğu düşünceleri ortaya koyar. Şeyh Bedreddin, toplumların inanç gereksinimlerini ekonomik yapının belirlediğini savunur. Bu anlamda alt yapı ve üst yapı ilişkisini Şeyh Bedreddin'in ağzından ortaya koyan yazar, tam bir anakronik yaklaşım sergiler.

"Toplum, eğer ekonomik kaynaklarını topraktan sağlıyorsa, toprağa ve gökyüzüne bağımlı kalıyor. O zaman, Tanrısı da toprak ve gökyüzünde oluşuyor... Yok, ticarete bağımlı ise, buna bir de deniz ekleniyor. Ve denizdeki çeşitli etkenler tanrılaşıyor... Homeros, sitelerin ticarete yeni başladıkları zamanların peygamberi... O yüzden de Deniz, Fırtına gibi tanrıların ilk sezicisi. Onların yaratan Homeros değildir ama. Yazan odur. Neden? Çünkü, Homeros inançların toplumunun insanıdır da ondan" (Toy b2008: 112).

Şeyh Bedreddin'in romanda verilen eşitlik hakkında görüşleri de aynı bağlamda kaynağını sosyalist düşünceden alır. İnsanın toplumsal durumunu emek ve üretim koşulları içinde gören Şeyh Bedreddin, eşit emek, eşit pay ilkesini idealindeki toplumsal düzenin temel ölçütü olarak ortaya koyar. Üretim araçlarına bütün çalışanların ortak olduğu sistemde eşitliğin tam manasıyla gerçekleşeceğini savunur.

Azap Ortakları'nın üçüncü cildinde ise, Şeyh Bedreddin'in hayatının son dönemi verilir. Musa Çelebi'nin kardeşi Çelebi Mehmet'le girdiği taht mücadelesinden sonra Edirne'den ayrılan Şeyh Bedreddin, zorunlu ikametle İznik'e gönderilir. Ancak ismi etrafında şekillenen halk hareketi Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in örgütlemesiyle büyük bir güce dönüşür. Şeyh Bedreddin de bu gücün fikri yönetimini eline alarak hayalini kurduğu ideal toplum düzenini

gerçekleştirmek için mücadele etmeye başlar. Yazar, romanın bu cildinde de Şeyh Bedreddin'in fikirlerini aynı ideolojik yaklaşımla vermeye devam eder. Bu arada öğrencileri Börklüce ve Torlak, ondan aldıkları ilhamla Aydın bölgesinde komün yaşama örnek gösterilecek bir düzen kurmaya başlarlar. Sosyalizm sonrası yaşanacak komünist sistemin temel kavramlarından biri olan komün yaşam modeli, Şeyh Bedreddin ve öğrencilerinin Aydın'ın Ortaklar adı verilen bölgesinde kurdukları modelle aynıdır. Burada oluşturdukları işbölümüyle kentlerini, köylerini inşa etmeye başlayan köylüler, aynı tip ortak evler kurarlar. Bütün işlerin ortaklaşa yapıldığı, herkesin eşit emek ortaya koyduğu bu düzen, kısa zamanda çevrede büyük bir yankı bulmuş ve Ortaklar köyünün benzerleri yapılmaya başlanmıştır. İznik'ten bu hareketi idare eden Şeyh Bedreddin, Osmanlı'ya karşı direnmek gerektiğini ve ancak Osmanlı yok edilirse hayal ettikleri düzene ulaşacaklarını düşünür. Ancak Börklüce ve Torlak'ın idam edilmesinden sonra, Şeyh Bedreddin de Deliorman'da yakalanıp Serez'de idam edilir.

2.4. Bilginin Bilince Dönüşmesi yahut Serbest Düşünce, Din ve Şeyh Bedreddin

Şeyh Bedreddin, hayatını konu edinen romanlarda politik bir figür olarak verilirken, din ve tasavvuf konularındaki düşünceleri de bu romanlarda farklı bağlamlarda ele alınarak ortaya konulur. Dinî konularda geliştirdiği farklı görüşlerin yanında varlık, Tanrı, varlığın özü ve insan-Tanrı ilişkileri konusundaki felsefî görüşleri de yine bu romanlarda çeşitli bağlamlarda verilir. *Darağacı* romanında Şeyh Bedreddin'in dinî ve felsefî görüşleri verilirken, çocukluğundan hareket eden yazar, onun anne tarafından Hıristiyan bir kökenden geldiği için hem bu dinin hem de İslâmiyet'in etkilerini benliğinde barındıran ikili bir düşünce dünyasına sahip olduğunu ortaya koyar. Sakız Adası'nda bulunduğu sırada tabiat güzelliğinin verdiği huzur karşısında çocukluğunu ve annesini hatırladığında Hıristiyan düşüncesinin onun benliğinde nasıl yer edindiğini ortaya çıkar.

“Meryem’i İsa’yı kötölemek kendi öz anasını kötölemek gibi geliyordu içinden. Kendi öz anası, çocukluğunun tek sığınağıydı. Kadı babasının sert, katı, kapkara bir sakal suratsızlığında eli sopalı heyulası, anasının rum dilinde İsa Meryem karışmış dualarında yumuşatabiliyordu ancak. Anasının yatsından sonraki gizli mum yakışları, İsa Meryem tasvirlerine mırıl mırıl yakınışları gelip Bedreddinini mum ışındaki tasvirler biçimi seyredişti.. Bedreddin’in sık sık bu tasvirlerle tekfur kızı anasının yüzünü birbirine karıştırıyor, karıştııkça ‘Hıristiyan Müslüman birdir’ diyordu: ‘Ayrıcalık olmaz, bir Tanrı’nın kuludur.’ Böyle deyince de Musevîleri aklına getiriyor. Musevîleri de ayrıca tutmuyor-

du... sonra geniş bir daire çiziyordu, dairesinin içine, ayrıcasız alıyordu insanları..." (Sepetçioğlu b2010: 40–41).

Şeyh Bedreddin bu düşünceleriyle bütün insanlığı aynı çatı altında toplamayı ve dinler arasındaki farkı ve bu farkın neden olduğu çatışmaları ortada kaldırmayı amaçlar. Bu anlamda temelini Aguste Comte'un pozitivist görüşlerinden alan insanlık dini anlayışını Şeyh Bedreddin'in düşüncesi içinden veren yazar, bir anakronizme düşer. Şeyh Bedreddin de tıpkı Aguste Comte gibi insanlığın bütün dertlerini bitirecek ve insanlar arasındaki bağı kuvvetlendirip çatışmaları bitirecek bir din anlayışı kurmak ister. Comte'a göre sevgi ve birlik arayışında olan bir insanlığın sürekli ihtiyaçlarını karşılayacak olan din, insanlık dininin kendisi olacaktır. Aguste Comte'un bizi sevmeye davet ettiği insanlık, bayağılıklarıyla, haksızlıklarıyla görülen insanlık değil, insanların sahip oldukları ya da yaptıkları en iyi şeydir. Sonuçta belirli bir biçimde insanda, insanları aşan ya da en azından bazı insanlarda özde var olan insanlığı gerçekleştiren şeydir (Aron, 1967: 122). Şeyh Bedreddin'in dine yüklediği olumlu anlam bütün insan toplulukları için gerekli olan ve insan mutluluğunun temeli sayılan sosyal uyum ve eşitliğin de temel şartıdır. Aguste Comte da dinin bir toplum düzeninin ahenkli olabilmesi için temel olara kabul eder (Koştaş 1991: 69).

*Darağacı'*nda Şeyh Bedreddin'in insanı merkeze alan dinî ve metafizik görüşlerine yer veren yazarın oluşturduğu Şeyh Bedreddin imgesinin bu konulardaki görüşlerinin Sokratesçi idealist felsefeye de yaklaşımını söylemek mümkündür. Sokrates ve talebeleri her şeyi akıl ile izah etmeye çalışmışlardır. Hiçbir şey gerçek olmayıp yalnız "Bir" olan vardır, demişler. Fakat bir olarak akılı, zekâyı Tanrı'nın eş anlamlısı olarak almışlardır. Sokrates'in öğrencilerinden olan Platon'un düşüncesindeki Tanrı-İnsan ilişkisinin bu romanda Şeyh Bedreddin üzerinden verildiğini söylemek mümkündür. İnsanı ruh aracılığıyla harekete geçebilen bir varlık olarak gören Platon, ruhun da Tanrı'ı gibi ölümsüz olduğu için bir nevi Tanrı olduğu görüşündedir (Gilson, 1986: 28–29). Ruhun Tanrısal akılla birlikte evreni meydana getirdiğini ve bütün varlıkların buna Tanrı dâhil olmak üzere bu akıl ve ruh birlikteliği sayesinde insan bilincinin bir sonucu olduğu fikri bu bağlamda önemlidir. Şeyh Bedreddin de bu bağlamda bütün evreni ve varlığı bunun yanında Tanrı'yı da kendi bilincinin ürettiği bir olgu olarak kabullenir. Şeyh Bedreddin'in insan varlığını Tanrıyı ve evreni belirleyen bir öz olarak alan düşüncesi yine Sakız Adası'ndayken ulaştığı bir sonuç olarak verilir. Hegel'in teolojiden alıp kendi felsefî düşüncesi içinde kullandığı "yabancılaşma" kavramı ve buna yüklediği anlamla Şeyh Bedreddin'in düşünceleri birbirine çok yakındır. Hegel bu kavramı 1807'de yayımladığı "Geist'in Olgu

Bilimi” isimli çalışmasının “Kendine Yabancılaşmış Geist: Kültür” başlığını taşıyan bölümünde ele alır (Tuğcu 2002: 97) ve varlığı bir ‘ilk-esas’ın, ‘ilk-temel’ olarak kendini aşması olarak tanımlar. Bütün varlığın temelini oluşturan bu ‘ilk’e “ide”, “akıl”, “söz”, “Tanrı” veya “ruh=tin (geist)” adını veren (Doğan 2007: 431) Hegel’in bu düşüncesinde temel olan ve ruh olarak anlamlandırılan “geist” kavramıdır. Hegel’in öğretisinde ruh kendini geliştiren gerçektir. Ruh, önceleri kendi dışında olduğuna inandığı bir dünya yaratmıştır. Ama daha sonra, bu dünyanın kendi ürünü olduğunu anlamıştır. Dünya yalnızca onun eyleminin içinde ve sonucunda vardır (Ergil 1980: 32).

Darağacı romanında Şeyh Bedreddin’in varoluş problemini yukarıdaki bağlamda bir yabancılaşma biçimi olarak algıladığının izlerini görmek mümkündür. “*Şeyh Bedreddin, ölümün dahi hiçbir şey değiştirmeyeceğine inanmaya başladı. Ne cennet ne cehennem. Ne bu ne öte dünya ‘Benimle geldi ne varsa benimle gidecek; bende, her nesne bende... Cennet de bende cehennem de: Tanrı’nın bende oluşu gibi. Ben her şeyim ve bu dünyanın sonu gelmeyecek; benim de...*” (Sepetçioğlu b2010: 35–36).

Cafer Gariper ve Yasemin Küçükcoşkun, bu romanı ele alan makalelerinde bu felsefi yaklaşımı bir tür panteizm olarak yorumlarlar:

“Nitekim, Osmanlı bilginlerinden Mehmed Cezeri, Yıldırım Bayezit’in ordusunu yenerek Anadolu’yu işgal eden Timur’un otağında Şeyh Bedreddin’i değerlendiren Şeyh Bedreddin’e göre “insanın kolu budu insana göre ne ise insanın kendisi de Tanrı’ya göre kol but ölçeğindedir, öyle birer parçadır. Parça bütününden ayrı düşünülemez.” (Sepetçioğlu b2010: 182) derken onun panteist felsefesini ortaya koymuş olur” (Gariper-Küçükcoşkun 2007: 163).

Ancak yazar romanda Şeyh Bedreddin’in düşüncelerinin Börklüce ve Torlak tarafından çarpıtılarak dönüştürülüp farklı amaçlar için kullandığı şeklindeki ideolojik yaklaşımını burada da aynen ortaya koyar. Şeyh Bedreddin’in diğer fikirleri gibi dinî konulardaki fikirleri de aynı şekilde çarpıtılmış ve farklı amaçlar için kullanılmıştır.

Durali Yılmaz da romanında *Darağacı*’nda olduğu gibi Şeyh Bedreddin’in dinî konulardaki görüşlerinin, zihninin iki ayrı kaynaktan beslendiği için ikili bir özellik gösterdiğini sunmaya çalışır. Ondaki geniş ve bütüncül insanlık anlayışı, Hıristiyanlık ve Müslümanlık dinlerinin öğretilerini kişiliğinde birleştirmesinin bir sonucu olarak verilir. Sakız Adası’ndaki günlerinde oradaki papazlarla yaptığı sohbetlerde bu iki dini birleştirmeye çalışmış ve aslında bu dinlere mensup insanların temelde birbirlerinden ayrı olmadıklarını dile getirmiştir. Bu

düşüncesinde annesinin Rum asıllı oluşunun ve onun üzerinde bıraktığı tesirin etkisi çok büyüktür.

“Annesi Melek Hatun, Simavna tekfurunun kızıydı ve babası İsrail ile evlenene kadar Hıristiyan olarak yaşamıştı. Câzibe ve Mariya da önceden Hıristiyan idiler ve evlendiklerinde Müslüman olmuşlardı. Oğlu İsmail’in hanımı da bir papazın kızıydı ve Şeyh Bedreddin, onunla oğlunun evlenmesinde bir sakınca görmemiş, hatta oğlunun ona olan aşkını görünce bu evliliği bizzat gerçekleştirmiş, kızın Hıristiyan olarak kalabileceğini bile söylemişti. Hıristiyan asıllı bir anadan doğan Şeyh Bedreddin’in soyu da Hıristiyan asıllı bir hanımdan doğacaklarla geleceğe yürüyordu” (Yılmaz 2005: 32).

Azap *Ortakları*’nın birinci cildinde Şeyh Bedreddin’in kişiliği ve düşüncelelerinin oluşma süreci verilirken, din ve inanç konularındaki fikirlerine roman kurgusunda yer veren yazar, tıpkı *Darağacı* romanında olduğu gibi onun din ve Tanrı anlayışını ‘yabancılaşma’ bağlamı içerisinde ele almış gibidir. Ancak bu romanda varlığın gelişim sürecinde Tanrı fikrinin nasıl oluştuğuyla ilgili meselede, Şeyh Bedreddin’in düşüncesi Feuerbach’ın ‘yabancılaşma’ kavramına yüklediği anlama daha yakındır. Hegel’in ‘geist’ kavramıyla insanın ideayı içselleştirmesini olumlu bir anlamda düşünmesine karşılık Feuerbach’la birlikte ‘yabancılaştırma’ kavramı daha olumsuz bir anlamda değişim geçirmeye başlamıştır. (Özbudun... 2007: 20) Feuerbach’a göre din ve dini hayat, insanın kendi güçlerinin kendisine yabancı bir şey olarak görünmesinden doğmuştur. İnsan kendi güçlerini ve yeteneklerini, kendinden başka bir varlığın güçleri ve yetenekleri gibi görerek, Tanrı’yı ve dini yarat[mıştır.] Yoksa Tanrı insanı değil, insan tanrıyı yarat[mıştır] (Özbudun... 2007: 20). Şeyh Bedreddin *Azap Ortakları*’nın ilk cildinde Şeyh Hüseyin Ahlâfî ile insan, varlık ve Tanrı konularında tartışırken, İbn Haldun’un ismi verilmeyen bir eseriyle ilgili değerlendirmelerde bulunur. Onun varlığın kökeni ve oluşumuyla ilgili görüşleri ve bu görüşlerin insanın kendi varlığını temellendirme biçimini nasıl etkilediğiyle ilgili yaklaşımlarını dile getirirken Feuerbach’ın ortaya koyduğu din ve Tanrı fikrinin oluşumuyla ilgili görüşler doğrultusunda konuşur. Şeyh Bedreddin de Tanrı fikrinin oluşumunu bir tür “yabancılaşma” kavramı etrafına düşünür.

“Eski bilgim nasıl çocukça geliyor bana. Tanrı isterse, diyordum... Tanrı insan... Bende yansımış tümüyle. Beynimin ulaşamayacağı uzaklık yok. Elimden eremeyeceği olguyu tanımıyorum. İnsanla başlıyor her şey. “Bir düşünelim şimdi... Haldun’un bilinçsiz bulduğu olguları yeniden gözden geçirelim. Ne diyor kitabında. Madenin en yüksek gelişimi, bitkinin en ilkel biçimine yakındır. Bitkinin en gelişmiş ise, hayvanın ilkeline dönüştü dönüşecek... Hayvan

ve insan... İlkelden gelişmişe... Tanrı... Nerde bunun yeri... İlk yaratılma nasıl oluyor. Yine Haldun ve öncüleri, Herodot, Batuta, Mesudi, diyorlar ki, gök gürlemesine, şimşeğe, ulu ağaçlara, yırtıcı hayvanlar tapanlar var.. Gördük bunları... Öyleyse...

Bunlar Tanrı mı? Yaratan mı her biri? Yoksa yaratanın düzeninde basit birer olgu mu? İnsan ilkel olgulara da tapabildiğine göre, Tanrı yeteneği ve korkusu mu yalnızca... Coşkusu ya da sevgisi mi? Olduğu gibi insan mı Tanrı?.. Tanrı insan mı?" (Toy a2008: 242).

Azap Ortakları'nın ikinci cildinde ise Şeyh Bedreddin'in din anlayışı üzerinde durulur. Şeyh Bedreddin, kendi kurguladığı ideal dünyanın şartlarına uygun olan yeni bir dünya dini oluşturmayı tasarlayan bir düşünce adamı olarak verilir. Hıristiyanlık ve Müslümanlığın insanların ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi gerektiğini düşünen Şeyh Bedreddin'in getirmek istediği bu yeni din, diğer dinlerden çok farklı olacaktır.

"İnsan kardeşliği, eşitliği ve çalışanın katkısı kadar pay aldığı yepyeni bir toplumun dini..."

Haklıydı Bedreddin... Yepyeni bir dinin, ama insanların duygularına, inanç gereksinimlerine karşılık veren değil, tam tersine somut isteklerine cevap veren bir inancın başlatıcısı idi..." (Toy b2008: 191).

Şeyh Bedreddin'in bir düşünce adamı olarak din ve buna bağlı olarak gelişen felsefi fikirlerini roman kurgusu içinde ağırlıklı olarak veren *Serçe Kuşun Sonbahar'*ında da onun din ve inanç konularındaki bütüncül ve serbest düşüncesinin kaynakları, diğer romanlar olduğu gibi ikili bir inanç sistemiyle şekillenen zihninin ürünü olarak verilir. Romanın "*Serçe kuşun salıncağı*" üst başlığını taşıyan bölümünde Şeyh Bedreddin'in çocukluk dönemini veren yazar, onun Hıristiyan ve Müslüman geleneklerinin birlikte şekillendirdiği zihni alt yapısını vermeyi amaçlar. Annesinin Rum tekfurunun kızı olmasıyla bu gelenekle ilişki kuran Bedreddin'in çocukluk hatıraları içinde Hıristiyan kültürünün etkisi önemli bir yer tutmaktadır. Yaz aylarını Dimetoka tekfuru olan dedesinin konağında geçirdiği günlerde Hıristiyan kültürünü yakından tanıyan Şeyh Bedreddin, dedesinden Rumca da öğrenmiştir. Onu en çok etkileyen şey ise şahit olduğu kilise ayinleridir. Dimetoka'daki Hıristiyan ve Müslümanların ilişkilerindeki dostluk ve kardeşliğini yakından izleyen Şeyh Bedreddin, bu iki dine mensup insanların aslında aynı ruh ve düşünce dünyasını paylaştıklarını, aralarında hiçbir farklılığın olmadığını kavradıktan sonra, bütün insanlığı tek bir dinin çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan bir ideal ortaya çıkarır.

Şeyh Bedreddin'in çocukluğundan gelen bu etkilerin yanında, din ve inanç konularında çağının algısını ve anlayışını aşan bir serbest düşünceye ulaşmasında Mısır'da Memluk sarayında Sultan Berkuk'un oğlu Ferec'e özel dersler verdiği sırada tanıdığı Şeyh Hüseyin Ahlâtî'nin cariyesi Mâriye'nin de büyük etkisi olmuştur. Hıristiyan olan Mâriye, Şeyh Bedreddin'in tasavvufî görüşlerinin genişlemesinde ve bu kanaldan gelen insan merkezli düşüncenin farklı dinlere mensup olan bütün insanlığı içine alan evrensel bir boyuta ulaşmasında etkili olmuştur. Mâriye'nin Şeyh Bedreddin üzerindeki en büyük etkisi, varoluşsal bir bağlamda insan özünün her şeyin temeli olarak alan bir fikri ona benimsetmesi olmuştur. Diğer romanlar da görülen "yabancılaşma" yaklaşımı bu romanda da kendini gösterir. İnsan ve Tanrı'nın aslında özde bir olduğunu söyleyen Mâriye, Tanrı'nın zatının, onun özü olduğu ve bu özün mahlûkatla bir olduğunu belirtir. Bu düşünce Şeyh Bedreddin'i derinden etkiler. Onun tasavvufî bağlamda üzerinde durduğu vahdet-i vücud anlayışının da ötesinde olan bu yaklaşımda, yaratılanla yaratanın bir olduğu ve varlık ile oluş arasında hiçbir farkın olmadığı gerçeğini kapsayan yaklaşım, Şeyh Bedreddin'in budan sonra gelişecek olan felsefî görüşlerinin ve dinî anlayışının da temelini oluşturacaktır. Her şeyin insanın özü ve bilinciyle sınırlı olduğu gerçeğinden hareket eden Mâriye'nin düşünceleri Feuerbach'ın 'yabancılaşma' kavramını ele alış biçimiyle paralellik göstermektedir. Feuerbach'ın Tanrı olgusunun imgesel bir durum olduğunu ve insanın Tanrı'yı kendi imgeleminden yarat[tığı] (Özbudun... 2007: 20) şeklindeki görüşü, Şeyh Bedreddin'in felsefî görüşüne hâkim olması Mâriye sayesinde. "*Dünya ve âhiret iki ayrı âlem değildir. Ölümden sonra dirilme yoktur. Haşrolan bir âlemden gelmeyiz. Çünkü dünyanın ötesinde bir başka âlem yoktur cennet, cehennem kavram olarak dilde bir mânâ, zihinde bir ilhâmdır... Bütün manevî varlıklar, insan düşüncesinin özünden doğmuştur. Gerçek olan insandır...*" (Karakoyunlu 2010: 124).

Tanrı'nın insan özünün kendi dışına yansımış hâli olduğu ve bunun da bir 'yabancılaşma', yani insanın yarattığı bir imgenin dışına çıkması ve ona karşıdan bakması olarak da değerlendirilebilecek bu algıda, vahdet-i vücudçu anlayışın izlerini de bulmak mümkündür. Şeyh Bedreddin'in felsefî ve dinî fikirlerini içeren ve Arapça olarak kaleme aldığı *Varidat* isimli eserinde ortaya koyduğu düşüncelerinin yansımalarını bu romanlarda bulmak mümkündür. Bu önemli eserin Türkçe tercümesini 1909 yılında el yazısı hâliyle yayımlayan Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin tercümesinde *Varidat*'ın "*Vahdet-i Vücûd*" başlığını taşıyan bölümünde Şeyh Bedreddin'in söylediği, "*her şey anda ve o her şeydir*" (Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi: 1909: 21) cümlesi, bu romanlarda kurgusallaştırılarak verilen düşüncelerin kaynağı gibi de durmaktadır. Tanrı'nın ya-

rattıklarından ayrı olduğunu kabul etmeyen (Yaltkaya: 2001: 49) Şeyh Bedreddin'in dünya ve âhiret, cennet ve cehennem konularındaki farklı düşünceleri de romanlara farklı biçimlerde yansımıştır. Âlemin başlangıcının olmadığını kabul eden Şeyh Bedreddin bu bağlamda âhiret ve kıyametin de olmadığı gibi İslam telâkkisinin dışında (Yaltkaya 2001: 50) bir görüş geliştirmiştir.

Bu da *Serçe Kuşun Sonbaharı* romanında üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Ancak yazar, onun serbest düşünce olarak değerlendirebileceğimiz bu görüşlerinin topluma ve insana dönük yanının olduğunu ve bunun da insanı ve onun yüceliğini, mutluluğunu temel alan bir toplum düzeninin esası olduğunu ortaya koymaya çalışır. Şeyh Bedreddin'in bu kişiliğine rağmen yaşadığı dönemin düşünce biçimlerinin dışında ve onun çok ilerisinde olan fikrileri hep yanlış anlaşılmuştur. Bu da büyük bir trajedinin yaşanmasına neden olmuştur.

Şeyh Bedreddin'in dinî ve felsefî konulardaki görüşleri, bu romanlarda yazarların Şeyh Bedreddin'in imgesiyle kurdukları ideolojik ve zihnî ilişkinin niteliğine uygun olarak şekillenmiştir. Mustafa Necati Sepetçioğlu, onun bu konulardaki düşüncelerinin aslında İslam anlayışı bağlamında tasavvufî bir bilinçle şekillenmiş olmasına rağmen, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal tarafında çarpıtıldığını ortaya koymaya çalışırken, Erol Toy ve Yılmaz Karakoyunlu ise, onun düşüncelerinin çağının çok ilerisinde olduğu için yanlış algılandığı fikrini ortaya koymaya çalışırlar.

Sonuç

Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Fetret Devri'nin en önemli olaylarından biri olan Şeyh Bedreddin olayının ve bu olayın baş aktörü Şeyh Bedreddin'in tarihsel kişiliğinin, düşünce ve macerasının daha sonraki dönemlerde, özellikle Cumhuriyet devrinden sonra insanların dikkatini çekmiş olmasında, onun farklı görüşlerinin ve öğretilerinin etkisi büyük olmuştur. Osmanlı tarih görüşünde devlete isyan etmiş, İslam düşüncesinde yeri olmayan düşünceleri savunmuş bir isyancı olarak görülen Şeyh Bedreddin, edebî eserin konusu olarak da yazarların ilgisini çekmiştir. Özellikle romanlarda anlatılan Şeyh Bedreddin kimliğinin eserden esere farklılık gösterdiğini görmek mümkündür ki bu farklılıkların temelinde yine yazarların bağlı oldukları ideolojik düşünce biçimlerinin etkisi belirleyici olmuştur. Örneğin Türkçü ideolojiden gelen Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun yarattığı Şeyh Bedreddin imgesiyle, Marksist bir ideolojiden gelen Erol Toy'un yarattığı Şeyh Bedreddin imgesi birbirinden çok uzak özellikler göstermektedirler. Yılmaz Karakoyunlu ise onu politik bir figür olmanın yanında insanî yönleriyle ön plâ-

na çıkarmayı amaçlamış ve hayallerini, zaaflarını, ruhunu ve iç dünyasını yansıtmayı amaçlamıştır. Durali Yılmaz ise, onun hem bireysel yönünü hem de tarihsel yönünü ortaya çıkarmaya çalışmış ve Şeyh Bedreddin'in idamına giden süreçte yaşadığı trajik durumlar ve yanlış anlaşılımlar üzerinde durmuştur. Bu romanlarda Şeyh Bedreddin'in dinî ve felsefî konulardaki düşüncelerini de roman kurgusu içinde değerlendirmeye çalışan yazarlar, onun eserlerinden özellikle de *Varidat* adıyla bilinen tasavvufî eserinden ve onun düşüncesiyle ilgili diğer kaynaklardan edindikleri bilgileri kendi muhayyilelerinde yeniden yorumlamışlardır. Özellikle Yılmaz Karakoyunlu'nun romanında Şeyh Bedreddin bir düşünce adamı olarak verilirken, onun çeşitli metafizik ve dinî konulardaki görüşlerinin yanında Tanrı, insan ve evren hakkındaki fikirleri çoğu kez varoluşsal bağlamdaki "yabancılaşma" kavramı etrafında açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Erol Toy, *Azap Ortakları*'nda Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini ve ideallerini roman dünyası içinden vermeye çalışırken, çoğu kez anakronizme düşmüş ve onu sosyalist düşüncenin kavramlarıyla konuşturmuştur.

Sonuç olarak Şeyh Bedreddin'i konu edinen bu romanlarda yazarların ideolojik tercihlerinin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Resmî Osmanlı tarihinin devlete baş kaldırmış, sapkın fikirleri olan bir imgeye dönüştürdüğü Şeyh Bedreddin, bu romanlarda farklı farklı imgelere dönüştürülerek verilmiştir. ©

KAYNAKLAR

- ARON, Raymond (1967), *“Les Etaps de la Pensée Sociologique”*, Paris, Gallimard.
- ATSIZ, Nihal *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, (1992), (yayına haz. Nihal Atsız), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DOĞAN, İsmail (2007), *Sosyoloji ‘Kavramlar ve Sorunlar’*, Ankara, Pegema Yayıncılık.
- ERGİL, Doğu (1980), *Yabancılaşma ve Siyasal Katılma*, Ankara, Olguç Yayınevi.
- FORDHAM, Frieda (2001), *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (çev. A. Yalçınır) İstanbul, Say Yayınları.
- GARİPER, Cafer; KÜÇÜKCOŞKUN, Yasemin (2007), *“Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun Darağacı Romanında Şeyh Bedreddin İmgesinin Dönüşümü”*, Erdem Dergisi, Cilt 17, Sayı 49, Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel Sayısı. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- GİLSON, Etienne, (1986), *Tanrı ve Felsefe*, (Çev: Mehmet Aydın), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1966) *Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul, Eti Yayınları.
- GUARİN, Daniel (1970), *Anarchism: From Theory to Practice*, Newyork Montly Review Pres.
- GÜRSEL, Nedim (1992), *Nâzım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını*, İstanbul, Adam Yayınları.
- KARAKOYUNLU, Yılmaz (2010), *Serçe Kuşun Sonbaharı*, İstanbul, Doğan Kitap.
- KOŞTAŞ, Münir (1991), *“Aguste Comte’un Din Sosyolojisi”*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 34.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, (1992), *Netâyicü’l- Vukuât*, Cilt I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (1999), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÖZBUDUN, Sibel; MARKUS, George; DEMİRER, Temel (2007), *“Yabancılaşma Ve...”*, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (a 2010), *Bu Atlı Geçide Gider*, İstanbul, İrfan Yayınları.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (b 2010), *Darağacı*, İstanbul, İrfan Yayınları.
- ŞEYH BEDREDDİN, (1909), *Vâridât*, (çev: Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi) İstanbul.

- TOY, Erol (a2008), *Azap Ortakları, I*, İstanbul Yaz Yayınları.
- TOY, Erol (b2008), *Azap Ortakları, II*, İstanbul Yaz Yayınları.
- TOY, Erol (c2008), *Azap Ortakları, III*, İstanbul Yaz Yayınları.
- TUĞCU, Tuncar (2002), *Yabancılaşma Problemi 'Hıristiyanlığın ve Marksizmin Kökleri*, Ankara, Alesta Yayınları.
- TURAL, Sadık K. (1993), "Gerçek, Hakikat ve Edebiyat Eserinde Gerçek Kavramları Üzerine Bir Deneme", *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara, Ecdâd Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1994), *Osmanlı Tarihi, Cilt 1* Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YALÇIN, S. Dilek (2000), "Şeyh Bedreddin ya da Tarihsel Gerçeklikten Kurgusal Söyleme", *Türk Bilig*, 2000/1 Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- YALTKAYA, M. Şerafettin (2001), *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, (Yayına haz. İsmail Aka-Mustafa Demir) İstanbul, Temel Yayınları.
- YILMAZ, Durali (2005), *Şeyh Bedreddin-İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu*, İstanbul, Ozan Yayıncılık.